

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Rizikové chování středoškolské mládeže
The risk behaviors of high school students

Vypracovala: Monika Koptýšová
Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.

České Budějovice 2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

30. 6. 2017

Monika Koptýšová

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na téma problémového chování u mládeže. Mnoho dospívajících osob se v průběhu dospívání setkává s poruchou chování, ať už jako osoba zasažená touto poruchou, tak osoba, která přihlíží nějakému sociálně patologickému jevu.

Příčiny vzniku a rozvoje problémového chování mohou být výrazně rozmanité.

Tématem realizovaného výzkumného projektu je zjistit výskyt problémové chování mládeže ve vztahu k ekonomické situaci rodiny. Sledovány jsou základní charakteristiky projevů problémového chování u respondentů (např. zkušenosti respondentů s policejním vyšetřováním, přítomnost pocitů společenské inkluze či exkluze, sebeúcty a spokojenosti sama se sebou aj.).

Výzkumné šetření bylo provedeno na věkové skupině respondentů 13 až 18 let (organizace Lata a organizace Liga lesní moudrosti). Výzkumným nástrojem šetření bylo užití dotazníku. Bakalářská práce je rozčleněna na část teoretickou a na část výzkumnou. V teoretické části práce je popsána problematika faktorů, které mohou ovlivňovat výskyt rizikového chování u mládeže a popis jednotlivých typů problémového chování.

Z výsledků výzkumu je patrné, že na vzniku problémového chování u mladistvých se podílí jejich nejbližší sociální okolí, tedy jak rodiče, tak pedagogové a vrstevníci. Současně se ukazuje, že je potřeba, aby se mladiství naučili za svůj způsob chování převzít plnou odpovědnost. Naučili se rozhodovat o svém způsobu života s větším výhledem do budoucnosti a vědomí případného rizika vzniku problémů.

Klíčová slova

Chování, mladiství, faktory problémového chování, rodina, spolužáci, vrstevníci, učitelé, ekonomické faktory.

Abstract

The bachelor thesis deals with problem behaviour of young people. As they grow up, many teenagers have to face a behavioural disturbance, either as a person affected by such problem or as a witness of social pathologies.

The causes and the development of problem behaviour might be different.

The research project analysed the relation of problem behaviour of young people and the economic status of their family. It analysed the basic traits of problem behaviour of the respondents (such as experience of respondents with police investigation, the presence of feelings of social inclusion or exclusion, self-esteem and self-satisfaction and others). The research sample consisted of young people aged 13 to 18 (Lata and the Woodcraft League of the Czech Republic organizations), using a questionnaire as a research tool.

The bachelor thesis is divided into the theory and the research. The theoretical part describes the issue of factors influencing the occurrence of risk behaviour in the youth. It also defines individual types of problem behaviour.

The research revealed that the closest social environment, i.e. parents and educators and peers, is involved in the occurrence of problem behaviour of young people. It also shows that it is vitally important for the young people to learn to take full responsibility for their behaviour. They have to learn to decide about the way of their life with better future prospects and better awareness of possible problems.

Keywords

Behaviour, adolescents, problem behaviour factors, family, classmates, peers, teachers, economic factors.

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Miroslavovi Procházkovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	7
1 Faktory ovlivňující mládež	8
1.1 Rodina	8
1.2 Výchova	11
1.3 Vrstevníci	11
1.5 Škola	14
1.6 Média	14
2 Endogenní faktory.....	15
3 Problémové chování ve škole	17
4 Projevy rizikového chování	19
4.1. Toxikomanie	19
4.2. Tabakismus	20
4.3. Alkohol.....	21
4.4. Šikana a kyberšikana	21
4.5 Záškoláctví.....	23
4.6 Útěk z domova.....	24
5 Výzkumný projekt	26
5.1 Výzkumný problém	26
5.2 Cíl a předpoklady výzkumu.....	26
5.3 Metodologie	27
5.4 Vzorek respondentů	28
5.5 Vyhodnocení dotazníkových responzí	28
5.6 Závěry výzkumu	33
Závěr	36
Seznam použitých zdrojů.....	38
Seznam grafů	42
Seznam příloh	43

Úvod

Mládež je naší budoucností. My dospělí tuto budoucnost v mnohém utváříme již v současné době svým vztahem k mladým. Mládež ovšem představuje křehkou skupinu osob, kterou můžeme velmi snadno ovlivnit i negativním směrem. Tato skupina je navíc vystavena i řadě jiných rizik než nežádoucímu vlivu dospělých osob. To vše ústí v jejich možné problémové chování.

Je třeba si uvědomit, že se nejedná o ještě zcela vyspělé jedince. Jejich problémy i případné patologické chování jsou odlišné od problémů nás dospělých. Pro pochopení problematiky problémového chování mládeže je třeba vnímat celý komplex faktorů, který mládež ovlivňuje.

I na první pohled jednoduchá situace se může natolik vystupňovat, že vede k problematickému chování. Jedinec pak přijme určitý vzorec chování, který bude v životě trvale aplikovat. Tomuto problému lze předejít komplexními preventivními opatřeními.

Práce se zabývá otázkou problémového chování mládeže. Jejím prvním cílem je určení základních faktorů, které ovlivňují mladistvého jedince směrem k problémovému chování. Zde vymežíme exogenní, tedy socializační činitele a endogenní faktory. Zvláštní pozornost přitom bude věnována faktorům sociálním. Budeme se ptát, nakolik jedinec přejímá chování svého okolí, přestože jeho důsledky jsou pro něj negativní. Odpověď budeme hledat především na otázku, jakou roli hraje u problémových jedinců jejich rodina. Dále nás bude zajímat, jestli riziko problematického chování hrozí i u jedince, který má kvalitní rodinné zázemí. Druhým cílem práce je popis konkrétních způsobů rizikového chování. Položíme si otázku, zda jsou tyto projevy rovněž spojeny s rodinou. Pokud ano, jakým způsobem? Příloha I této práce k tomuto tématu navíc uvádí analýzu konkrétního případu kazuistiky problémového chování dítěte s ADHD včetně návrhů přístupu k těmto jedincům a způsobu práce s nimi.

Na základě těchto teoretických východisek stanovíme výzkumný projekt, ve kterém se budeme zabývat otázkou problémového chování mládeže ve vztahu k ekonomické situaci rodiny. Výzkumným problémem bude souvztažnost projevů s charakteristickými rysy problémového chování a snížené ekonomické situace rodiny ve vztahu k sebehodnocení a sociální saturaci dospívajících osob. Cíl výzkumu představuje analýza dopadu zhoršené ekonomické situace rodiny na mladé osoby, které v ní pobývají.

1 Faktory ovlivňující mládež

Rizikové chování mládeže je spojeno především s vlivem sociálních faktorů. Jedná se o období, kdy jedinec nemá zcela vyvinutou osobnost, prochází obdobím tělesné, psychické i sociální proměny. Všechny tyto okruhy jsou spojeny se socializací jedince. Mladý jedinec je poprvé plně vystaven tlaku společenských norem, formuje vzorce svého chování v určitých situacích a začíná vytvářet své vlastní životní plány, stanovovat své ambice.

To, co považujeme za bytostně vlastní chování je formováno socializačními činiteli, tedy jedinci, skupinami i organizacemi. Jejich odměny a tresty nás samotné utváří, na těchto základech si osvojujeme vzorce a role.¹ U mladistvého je klíčová rodina, jeho vrstevníci, společenství ve škole a dnes čím dál více i masová média a sociální sítě.

1.1 Rodina

Rodina je právem považována za primárního sociálního činitele, který utváří jedincovo sebepojetí.² Dítě do rodiny přichází coby zcela „čistý“ jedinec; rodina mu předává první vzorce chování. Ovšem právě v prostředí rodiny vznikají i první zárodky kriminálního a delikventního chování.

Kromě samotných „špatných“ vzorů, které mohou být v rodině přítomny, sledujeme ještě snahu rodičů ututlat činy svého potomka. To se rovněž z dlouhodobého hlediska odráží negativně.³

Obvyklý je předpoklad, že rodina problematického dítěte je sociálně slabá. Toto pravidlo ovšem neplatí ve všech případech. Některé problémové děti pochází naopak z velmi dobře zaopatřených rodin. Konstatujme, že dítě strádá nikoli proto, že je rodina chudá, ale že je nefunkční. Nefunkční domácí prostředí dítěti nepomůže s orientací v mezilidských vztazích; dítě se nenaučí sebedůvěře, nevěří ve vlastní dovednosti a schopnosti. Za své činy nedokáže přijmout odpovědnost, nedokáže také akceptovat dlouhodobější formy trestu. U řady těchto dětí jejich negativní zkušenosti zvyšují míru agresivity. Rizikové chování mládeže proto není možné posuzovat bez znalosti rodinného kontextu.⁴

¹ JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích...* Praha: Themis, 2004, s. 36.

² Tamtéž, s. 36.

³ MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže.* Praha: Grada, 2009, s. 16.

⁴ MENDEL, R. A.; ŽIŽKA, J. *Méně slov a více pomoci: účinné a neúčinné metody při snižování kriminality mládeže.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002, s. 28.

Velký problém v rámci působení rodiny představuje jev tzv. nejistého rodičovství.⁵ Rodiče se bojí uplatnit své dominantní postavení, bojí se projevit a využít svou autoritu. Nedochozí k jasnému stanovení pravidel chování. Rodiče tak následně přicházejí o veškerou kontrolu nad svým potomkem. Do nevyjasněného postavení v rámci rodiny se v poslední době dostávají také muži. Navíc dnes slábnou vazby v rodičovství a v partnerství.

Vliv rodičů je nahrazován různými specialisty a formálními institucemi.⁶ Škola se stala dominantní v oblasti vzdělávání dětí, socializace probíhá z velké části pomocí médií, které se významně podílí na formování hodnot a životního stylu mládeže. Role rodiny je často degradována na oblast konzumu, zábavy a citového bezpečí. Ani tyto oblasti ovšem nemusí nutně naplňovat.

Rodina jako jednotka by měla být společností chráněna. Formálně a fakticky je tato skutečnost vyjádřena podobou zákona o rodině. Život členů rodiny je založen na osobních vztazích, platí zde tedy jistá míra individualizace jednotlivých participantů. To ovšem vede k jisté destabilizaci jednotky; emocionálně založené manželské vztahy jsou křehké. Je to jeden z důvodů, proč sledujeme rodinné krize, z nichž pramení vysoká míra rozvodovosti.⁷

Žijeme v době, kdy v rodinném prostředí doznívají negativní faktory z doby socialismu. Zvýšil se věk, kdy páry vstupují poprvé do manželství. Dochází k eskalaci ekonomických problémů, zvyšuje se promiskuita, páry jsou vystaveny většímu stresu, případně se jedinci nechtějí vzdát své vlastní svobody. Mají menší ochotu převzít odpovědnost za vlastní rozhodnutí a ztratit dosavadní sociální jistotu.⁸ V některých rodinách je pouze jeden rodič, který nemá pro dítě dostatek času.

Panují vztahy, které dovolují hovořit otevřeně, svobodně vyjadřovat své názory a pocity.⁹ Děti tak mají přílišnou volnost, která jim ovšem nedodává potřebnou jistotu v normách. Příslušníci rodiny se vyhýbají konfliktům. Tolerance se stává spíše zástěrkou pro pohodlnost a lhostejnost. Výchova je komplikována i tím, že dítě není ochotno se podřídit autoritě rodičů.

Rodina musí dítěti poskytnout dostatek podnětů pro rozvoj. Zde jsou znevýhodněni rodiče se základním vzděláním, kteří v tomto ohledu nemusí podporovat například

⁵ BENDL, S. *Školní nekázeň v teorii a praxi: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton, 2011, s. 15.

⁶ MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2011, s. 35.

⁷ KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina – problémy, kontrasty, proměny, naděje*. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 1996, s. 64.

⁸ MALACH, J. *Teorie metodiky výchovy*. Praha: UJAK, 2007, s. 28.

⁹ HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 345.

rozvoj slovní zásoby. Je tím omezen vývoj intelektu i řeči. Může dojít i k omezení potřeby poznávat. U těchto rodin je také kladen menší důraz na kvalitní trávení volného času. Způsob života rodičů i dětí je převážně pasivní.¹⁰

Prostředí s omezenými podněty neposkytne dětem potřebné vzory chování. Děti budou reagovat odlišným způsobem, než od nich očekává majoritní společnost.¹¹ Děti se vždy identifikují se svými rodiči, přejímají od nich tedy i narušené chování a pokřivený systém hodnot. Ve volném čase chtějí trávit čas s obdobně smýšlejícími vrstevníky. Tak se vytvoří sociální skupina, která dále podporuje negativní vliv.

U nudícího se dítěte vzniká pocit, že jeho život nemá smysl ani adekvátní cíl. Pokud mu rodiče neposkytují pozitivní vzor, nemůže se mu nezletilý naučit. Právě rodiče určují naši schopnost navázat a udržet vztahy. Rodina je určitým filtrem vlivů, které dítě přijímá a následně napodobuje.¹²

Důležité je především správné vytvoření vztahu mezi dítětem a matkou. S ním je spojena nejen schopnost empatie, ale i prosté rozlišení dobrého a špatného. Deficit emocí si dítě může kompenzovat mimo rodinu. Přimknutím se k partě vzniká kolektivní identifikace. Dojde tak ke zbavení se pocitu vlastní odpovědnosti. Následkem je nárůst sociálně patologických jevů, jako je dětská kriminalita, projevy agrese a patologické závislosti.¹³

Hlavní problém zde tedy představují samotní rodiče. Nevytvářejí dostatečné citové zázemí, nevěnují dostatečnou snahu rozvoji společenských, sociálních, hygienických, učebních a pracovních návyků. Dítě pak nemá návyky důležité pro úspěšné učení, jako je motivace, potřeba splnit povinnosti, pečlivý přístup a svědomitost v plnění úkolů.¹⁴

Vzhledem k tomu, že rodina představuje klíč k rizikovému chování mladistvých, byla věnována pozornost typologizaci rizikových rodin. Můžeme se proto setkat například s označením nepřiměřená rodina. Její členové jsou nezralí a jejich chování je zcela neadekvátní pro roli rodiče.¹⁵

¹⁰ ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1997, s. 267 – 268.

¹¹ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2000, s. 675.

¹² JANSKÝ, P. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, s. 71 – 73.

¹³ Tamtéž, s. 75.

¹⁴ LANGER, S. *Problémový žák na prvním stupni základní školy (školy obecné) s úvodem do problematiky školní zralosti dítěte*. Hradec Králové: Kotva, 1999, s. 126.

¹⁵ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 195.

1.2 Výchova

Výchovu můžeme rozdělit do několika základních stylů: autoritářskou, liberální a demokratickou výchovu.

Při autoritářské výchově dochází k výraznému uplatnění síly rodiče. Dítě musí být poslušné, plnit a poslouchat příkazy. Komunikace v rodině je chladná, některé reakce v ní jsou vypjaté. Pokud dojde k porušení pravidel, může dojít i k projevům fyzického násilí. Výchova je založena na systému trestů a odměn. Rizikem je, že dítě může od rodiny utíkat a rozvinout tak rizikové chování.¹⁶

Oproti tomu stojí liberální výchova. Rodiče během ní aplikují na dítě princip samostatné osobnosti. Sami sebe pasují do role zajišťovatelů optimálních podmínek pro vývoj, ale jinak nezasahují. Pozitivním vlivem takové výchovy je rozvoj kreativity a svobody. Dítě ovšem nemusí přijmout například školní pravidla. Dochází tak ke konfliktům a morálním dilematům. Rodiče během krizové situace reagují emotivně. Ve výchově aplikují pouze minimum pravidel.¹⁷ Příliš liberální výchova neposkytuje dítěti potřebný řád. Dítě nemá program a vytyčené cíle. Rodiče si myslí, že dítě si samo najde cestu k pro sebe prospěšným aktivitám. Přemíra volnosti je ale situací, se kterou si dítě neumí poradit. Může se tak u něj projevit lenost, asociální sdružování, egoismus a sobectví. Dítě se nakonec může zcela vymknout kontrole rodičů.¹⁸

Důležitá je tedy střední cesta demokratické výchovy, která balancuje rozumnou míru svobody, požadavků, nároků, emocí a rozumu. Rodiče jdou potomkům příkladem, pravidla jsou stanovena na základě diskuze, přičemž přirozená autorita rodiče je zachována.

1.3 Vrstevníci

Problémové nebo delikventní chování jedince je úzce spojeno s jeho vrstevnickou skupinou. Je přirozené, že mladý jedinec chce trávit čas s vrstevníky bez dozoru dospělých osob. Často se jedná o podstatnou část jeho času.

Vznikají tak skupiny se stejnými zájmy nebo ideály, které vytváří stejné cíle a též prochází obdobnými problémy. Jedná se o zdánlivě rovnoprávné společenství, které jedinci poskytuje určitý pocit uvolnění. Neplatí zde omezení, která mohou patřit k jedincovu domovu. Společné akce skupiny ovšem nemusí mít vždy kladný dopad na

¹⁶ PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 87.

¹⁷ TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001, s. 48 – 49.

¹⁸ Tamtéž, s. 160.

život jedince. Některé skupiny tráví čas kriminální činností, případně užíváním alkoholu nebo drog. Tyto hodnoty jsou obvykle stanoveny vůdcem skupiny.¹⁹

Skupina může jedinci poskytnout fiktivní pocit přátelství, vyplnění času nebo uznání. Jedinec si sice může uvědomovat negativní dopad skupiny, ale touha po naplnění jeho potřeb je silnější.²⁰ Oba nebo jen jeden rodič přitom nejsou schopni situaci řešit, to ponechávají na vnější pomoci. Řešení problematické situace jim poskytuje jejich širší sociální okruh nebo sociální pracovníci. Rodiče dále nejsou schopni plánovat nebo předvídat budoucnost, selhává jejich hodnocení současné situace. Selhávají i po stránce finančního zabezpečení, nedokáží obstarat peníze, nebo s nimi adekvátně hospodařit. Rodina se ale nechová antisociálně, proto její stav může zlepšit působení sociální kurately.

1.4 Riziková rodinná prostředí

Oproti výše popsanému se můžeme setkat s antisociální rodinou. Taková rodina má nedostatečné hodnotové nebo sociální napojení na okolní společnost. Své potřeby může uspokojovat zcela bez akceptování platných právních norem. Vztahy jsou mělké, děti obvykle nejsou plánované. Některé páry se děti zřeknou a nechají je adoptovat. V tomto typu rodiny se můžeme setkat nejen se zanedbáváním dětí, ale také s jejich zneužíváním. Rodiče nejsou pro děti vzorem pracovní morálky, práce pro ně nepředstavuje hodnotu. Jedná se o prostředí, kde dochází ke konzumaci alkoholu a dalších návykových látek. Na situaci dětí zde dohlíží státní orgány, které všem musí být na situaci v rodině upozorněny.²¹

Někdy rodina aplikuje špatný model výchovy. Takovou situací je výchova „nepřijetí“. Dítě v této rodině nebylo plánováno, obvykle se jedná o mladé rodiče, kteří nejsou dostatečně zaopatřeni. Očekávané dítě může být jediným důvodem uzavření sňatku a stává se povinností, která rodiče zbavila jejich volnosti. Rodiče nevnímají dítě jako individualitu a přehlíží jeho potřeby. U dítěte tak může dojít k rozvoji komplexu méněcennosti, může být bázlivé, labilní nebo trpět hypochondrií.²²

Jiným přístupem je hypersocializace. Jedná se o rodinu s jedním dítětem, případně o starší pár, který již na možnost mít potomka zcela rezignoval, následně se na něj o to

¹⁹ ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 317.

²⁰ ŠTÍPEK, J. *Úvod do sociální patologie. Kriminalita mládeže*. Praha: PdF UK, 1985, s. 118.

²¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003, s. 195.

²² PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amonium servis, 1995, s. 63.

více upnul. Rodiče věnují potomkovi úzkostlivou péči a přenáší na něj vlastní nenaplněné sny. Sledují jeho vývoj po všech stránkách, především jeho zdraví a úspěchy, ale také kolektiv jeho vrstevníků. I tyto děti mohou trpět komplexem méněcennosti. Největší problém pro ně představuje nesamostatnost.

Určitou obdobou je egocentrická výchova, kde dítě také představuje střed rodiny. Stává se pánem svých rodičů, zná jejich slabá místa a dovede jich využít. Naučí se vyhýbat se všem konfliktům, ale nepřizpůsobuje se. Pokud se dostane do prostředí, kde není v centru zájmu, pociťuje méněcennost. Jeho bázlivost se ovšem může projevat agresivním chováním. Nikdy nebude hledat viníka samo v sobě, ale ve svém okolí. Je totiž zvyklé své okolí zneužívat ve svůj prospěch.

Některé rodiny mohou být funkční, ale projevují se u nich dočasné problémy různé závažnosti. Krizi může vyvolat osobní selhání nebo vnější okolnosti. Členové si tuto situaci uvědomují a snaží se jí napravit. Rodina v tomto případě tvoří pro jednotlivé členy stále zásadní hodnotu. Její problémy ještě nedosahují traumatizující hranice. V tomto případě je o problémech rodiny vhodné informovat pedagoga, který může dítěti poskytnout oporu.²³

Problémy některých rodin jsou trvalé a jejich řešením je rozchod, a to i navzdory snaze řešit situaci s odbornou pomocí.

V dysfunkčních rodinách je vážně ohrožena některá ze základních funkcí rodiny. Rodina sama nedokáže problém řešit, například alkoholismus. Pro ochranu dítěte je nutný zásah instituce.

Afunkční rodina ohrožuje dítě. Má k němu nenávistný přístup. Rodiče jsou často soudní institucí zbaveni rodičovských práv a dítě musí být umístěno do institucionální péče.

Nebezpečnou je také rodina, která potomka příliš rozmazluje. Snaží se dítěti vždy vyhovět a dát za pravdu. Dítě tak nemá možnost naučit se jakékoliv odpovědnosti. Nedokáže uznat svou chybu ani cizí názor. Nedokáže se překonat a vynaložit úsilí.²⁴

V případě ofenzivního protekcionismu rodiče vystupují bojovně na ochranu svého potomka. V konfliktní situaci vidí křivdu páchanou na jejich dítěti. Jedná se o jakoukoliv situaci, která není ve prospěch jejich dítěte. Například školní neúspěchy nejsou vinou potomka, ale učitele, který si na dítě zasedl. Je možné sledovat i protekcionismus soucítící. Rodiče přijímají pasivní roli a sami podléhají pocitu

²³ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007, s. 137.

²⁴ Tamtéž, s. 158.

ukřivdění. U služebního protekcionismu se rodiče snaží naplnit všechna přání svého dítěte za jakoukoliv cenu. Dítě tak rodiče zcela ovládá.²⁵

1.5 Škola

Škola by měla být prostorem pro edukaci jedince. Aby se mohla stát i skutečně efektivním výchovným činitelem, je nezbytná kooperace mezi školou a rodinou. Nejen samotná instituce školy, ale i osoby jednotlivých pedagogů, mají na jedince nemalý vliv.

V tomto prostoru ovšem dochází i k negativním jevům, jako je šikana a záškoláctví.²⁶ Především problematika šikany se stává stále ožehavějším problémem, který souvisí s nárůstem agresivity dětí ve škole. K šikaně již nedochází pouze mezi žáky, ale i ve vztahu žáků k učitelům. Ve školním prostředí se také mohou projevit důsledky nového trendu, kterým je kyberšikana.

1.6 Média

Média ovlivňují naše rozhodování, představy o světě, názory a ideály. Často je kladena otázka o spojitosti nárůstu násilí zobrazovaného v médiích s nárůstem agresivity ve společnosti. Tuto souvislost prokazují studie televizního vysílání a jeho vlivu na míru agresivity.²⁷

Televize je nesporně důležitým médiem. Pro skupinu mladistvých se ovšem jako větší a stále narůstající riziko jeví netomanie, tedy závislost na internetu. Je typická pro kategorii 20 až 35 let. Netomanie působí komplikace v psychické i fyzické úrovni, dále řadu potíží v oblasti sociální existence jedince. Interakce a vzájemná komunikace je totiž prostředkována pouze médiem. Mladý jedinec je tak vystaven ohrožení nedostatečného rozvinutí sociálních dovedností. Především malé děti mohou ztratit pojem o tom, co je svět zobrazený médiem a jaká je realita.²⁸

Podotkněme, že ve společnosti měla hra vždy své postavení. Představuje základní společenské role a mezilidské vztahy, připravuje na dospělost.²⁹ Její tradiční forma je ale dnes nahrazena televizí a počítačem. Taková hra připravuje děti o dětství.

²⁵ HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007, s. 159.

²⁶ MŮHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 143.

²⁷ SUCHÝ, A. *Mediální zlo – mýty a realita: souvislost mezi sledováním televize a agresivitou u dětí*. Praha: Triton, 2007, s. 13.

²⁸ POKORNÁ, J.; ZLÁMAL, J. *Vybrané sociálně patologické jevy. Sborník učebních textů II.* [online].

²⁹ JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích...* Praha: Themis, 2004, s. 48.

2 Endogenní a exogenní faktory

Kromě výše jmenovaných faktorů není při problémovém chování mládeže možné pominout také faktory, jako je genetická predispozice, pohlaví, osobnost a proces socializace jedince během jeho adolescentního věku.³⁰ Tyto faktory jsou ovšem ovlivněny i prenatálním vývojem a způsobem chování matky během těhotenství. Například kouření matky se může později projevit agresivním chováním dítěte.³¹

Spojení mezi delikventním chováním a dědičností se snažil prokázat již Goddardův genealogický výzkum. V současnosti směřuje bádání spíše k hledání spojitostí mezi delikventním chováním a biologickými znaky určujícími osobnost.³²

Kriminální jednání jedince je ovlivněno jeho sklonem k agresi. Ta je podle britských výzkumů spojena s genem MAO-A. Důležité je zde spojení s především vnějšími faktory, jakými jsou chybná výchova nebo pocit smutku během dětství. Prokazatelně sledujeme proporcionální nerovnost mezi pohlavími v otázce páčání trestné činnosti. Kriminalita je u chlapců podstatně vyšší než u dívek, jedná se o poměr 4:1. Muži mají tendenci uplatňovat přímou agresivitu, která je u nich podporována testosteronem.³³

V západní společnosti narůstá i kriminalita žen. Jedná se zřejmě o negativní důsledek emancipace. Jedinou kriminální oblastí, kde ženy zcela dominují, je prostituce, nicméně nárůst počtu kriminalitou zasažených žen můžeme sledovat i ve spojitosti s jejich alkoholismem nebo užíváním drog.

Mladiství v nápravných zařízeních vykazují snížené rozumové schopnosti.³⁴ Rozumový deficit je přitom vyšší u dívek s delikventním chováním než u chlapců.³⁵

Příliš často se nesetkáváme s obecnou charakteristikou osobnosti delikventa. Přednost je dávana testům komplexního popisu osobnosti. Využíván je Minnesotský osobnostní dotazník, který se soustředí na míru psychopatie, a Kalifornský osobnostní dotazník, který cílí na socializovanost jedince. Socializovanost, sebekontrola a odpovědnost problémových jedinců se podle tohoto dotazníkového šetření blíží nule.³⁶

³⁰ JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích...* Praha: Themis, 2004, s. 51.

³¹ HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie.* Praha: Portál, 2000, s. 163.

³² DVOŘÁČEK, Z. *Bezpečnost dítěte, využití některých prostředků a postupů operativně pátrací činnosti...* In: *Aktuální poznatky z činnosti služby kriminální policie a vyšetřování na úseku mládeže.* Praha: Policejní akademie ČR, 2007, s. 23 – 41.

³³ MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence.* Praha: Portál, 2003, s. 114.

³⁴ Tamtéž, s. 115 – 116.

³⁵ NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci.* Praha: Policejní akademie ČR, 2000, s. 97.

³⁶ MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence.* Praha: Portál, 2003, s. 117.

Jedním ze společných znaků pro problémové chování mládeže je impulzivita spojená často s hyperaktivitou – ADHD.³⁷ Důsledkem je, že jedinec preferuje své okamžité uspokojení. Vůči budoucnosti je optimistický, postrádá komplexní pohled na svůj problém i okolní svět. Jeho sebehodnocení je spíše negativní, nemá sám o sobě jasnou představu a není schopen si sám sebe vážít. Nicméně setkáme se i se skupinou problémových jedinců, jejichž sebehodnocení je přemrštěně vysoké.³⁸ Problémoví jedinci mají často zhoršenou schopnost komunikace a proto i zhoršený způsob vedení konfliktů. Proto jej řeší agresí a nekonstruktivní cestou.³⁹

Lidé s nízkým sebevědomím mohou mít potřebu zvýšit si je kriminálním činem. Někdy se tak děje proto, že sebevědomí si nemohou zvýšit společensky akceptovatelným způsobem, jako například studiem, sportem či partnerským vztahem.⁴⁰

Významný faktor pro vznik problémového chování představuje i sama adolescence. Jedná se totiž o období nových možností, ale i hrozeb.⁴¹ Adolescence je v současné době spojena se stále častější citovou chudobou, která může vést ke specifickým poruchám chování.

³⁷ V příloze I této práce je k tomuto tématu na konkrétním případě uvedena analýza kazuistiky problémového chování dítěte s ADHD včetně návrhů přístupu k těmto jedincům a způsobu práce s nimi. Poznámka autora.

³⁸ MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003, s. 119 – 121.

³⁹ PLŠKOVÁ, A. *Kriminalita páchaná dětmi a na dětech*. Sborník příspěvků z kurzu k problematice mládeže, který se konal dne 25. 1. 2007 v Policejní akademii ČR v Praze. In *Aktuální poznatky z činnosti služby kriminální policie a vyšetřování na úseku mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2007, s. 7 – 9.

⁴⁰ ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 1998, s. 36.

⁴¹ MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003, s. 31 – 33.

3 Problémové chování ve škole –

V každé třídě najdeme skupinu několika žáků, kteří mají různé výchovné problémy. Jedná se např. o vyrušování, samovolné opouštění místa, pasivitu během výuky, nezáměr, zapomínání, lhaní, podvody, krádeže, případně i šikanu a provokace.⁴² Pokud se dítě nechová ukázněně, je jeho výuka neefektivní.⁴³

Kázeň má ve společnosti svou nezastupitelnou roli. Je to jeden z našich orientačních bodů. Díky ní dokážeme udržet společensky očekávané chování. Kázeň tedy neslouží pouze ke zvýšení výkonu, ale je důležitá i pro naši ochranu a existenci. Důležitost kázně narůstá adekvátně k velikosti skupiny. Pokud je kázeň dodržena, pak mají žáci méně výchovných problémů a nedochází ani k tolika úrazům a poškození majetku školy. Kázeň je tedy důležitá nejen pro fungování školy, ale i pro samotný proces vzdělávání.⁴⁴

K problémovému chování dochází mj. v případě, že dítě je v zátěžové situaci, kterou nedokáže správně zvládnout. Taková situace představuje ukazatel potřeby pomoci, které se ale dítěti ze strany rodiny nebo jeho okolí nedostává.⁴⁵ Dítě se nachází v zátěžové situaci, kterou samo neumí vyřešit. Potřebuje pomoc, do které spadá i lidský vztah, který naplňuje potřebu porozumění.⁴⁶ Pro učitele to ale může být komplikovaný požadavek. Učitelé si často připadají vůči problémovým dětem bezmocní. Nad žáky mají ale i neúřední moc.⁴⁷

K problémovému žákovi je třeba přistupovat specifickým způsobem. Učitel může mít pocit, že vynaložená energie není adekvátní sledovanému výsledku.⁴⁸ Podstatná je zde vzájemná interakce, je to totiž právě učitel, kdo dítěti přisuzuje roli problémového žáka. Může se přitom jednat o udělení určitého společenského stigma.⁴⁹ Jen část dětí, které jsou označeny za problémové, je v péči odborníků.⁵⁰

Z psychologického pohledu na problémové žáky se jedná o různorodou skupinu, pro kterou je charakteristické obtížné přizpůsobení se společnosti. Pro učitele je problémový žák ten, který vyrušuje během výuky. I zde sledujeme různé typy žáků:

⁴² ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 357.

⁴³ BENDL, S. *Školní nekázeň v teorii a praxi: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton, 2011, s. 26.

⁴⁴ BENDL, S. *Školní nekázeň v teorii a praxi: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton, 2011, s. 28.

⁴⁵ ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2007, s. 361.

⁴⁶ Tamtéž, s. 361.

⁴⁷ BENDL, S. *Neukázněný žák: cesta institucionální pomoci*. Praha: ISV, 2004, s. 82.

⁴⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 2001, s. 5.

⁴⁹ Tamtéž, s. 6.

⁵⁰ JANSKÝ, P. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, s. 91.

neklidné, konfliktní, provokující a agresivní.⁵¹ Druhým typem problémového žáka je ten, který odmítá pracovat; nenosí si pomůcky, odmítá jít k tabuli, nevypracovává úkoly atd. Takoví žáci jsou zcela pasivní, neprojevují jakoukoliv iniciativu.⁵² Třetí skupinou jsou žáci, kteří se dopouští přestupků proti ostatním žákům. Jsou vulgární, šikanují, kradou nebo poškozují věci, nespolupracují ve skupině a provokují. Nekázeň mohou směřovat také pouze proti vyučujícím.⁵³

⁵¹ AUGER, M. T.; BOUCHARLAT, CH. *Učitel a problémový žák: strategie pro řešení problémů*. Praha: Portál, 2005, s. 53.

⁵² Tamtéž, s. 54.

⁵³ BENDL, S.: *Školní nekázeň v teorii a praxi: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton, 2011, s. 37.

4 Projevy rizikového chování

Rizikové chování je velmi široký pojem. Jedná se o škálu reakcí, které s sebou přináší celou řadu možných komplikací. Mladí lidé jsou skupinou, která si neuvědomuje všechny možné důsledky svého jednání. Je pro ně charakteristické podceňování situace. Je proto důležité, aby byli o možném riziku co nejlépe informováni. Tyto informace jsou důležité i pro jejich okolí. Svým chováním mohou totiž mladí lidé ublížit nejen sobě, ale i svému okolí. Proto je důležité sledovat různé projevy rizikového chování. V současné školní prevenci rozlišujeme devět oblastí rizikového chování:

- Záškoláctví
- Šikana a extrémní projevy agrese
- Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě
- Rasismus, xenofobie
- Negativní působení sekt
- Sexuální rizikové chování
- Prevence v adiktologii
- Spektrum poruch příjmu potravin
- Okruh poruch a problémů spojených se syndromem CAN

Některé z těchto projevů níže nastíníme.

4.1. Toxikomanie

Dospívání je komplikovaným obdobím, které přináší řadu změn v tělesné i duševní stránce; mimo jiné se mění struktura mozku, ve kterém dochází k vytváření zcela nových sítí. Návykové látky mohou i v malé míře poškodit paměť a narušit schopnost učení. Následkem jsou horší studijní výsledky, které ovlivňují pracovní kvalifikaci, omezeny jsou také duševní vlastnosti nutné pro výkon některých pracovních činností.

Užívání drog je komplexní problematika. Proto je potřeba řešit ji v širším kontextu.⁵⁴ Výkon a rychlost jsou pro současnou společnost velmi důležitými hodnotami. Právě některé drogy mohou tyto faktory ovlivňovat. Současné společenské trendy vedou k životu plnému stresu. Alkohol, různé léky a drogy mohou od těchto problémů krátkodobě ulevit.

⁵⁴ PEŠEK, R.; VONDRÁŠKOVÁ, A.; VESELÝ, O. *Drogová závislost*. Písek: Arkáda, 2008, s. 63.

Řada současných rodin zcela neplní svou funkci, rodiče nevěnují dostatek času výchově svých dětí. Děti se proto bez vědomí rodičů uchylují k drogovým experimentům. Dnešní konzumní povaha společnosti bohužel přímo vybízí ke snaze uspokojit svou touhu po zábavě. Mladí lidé mnohdy nemají správný vzor, proto je pro ně droga snadným prostředkem zábavy. Za každou cenu se snaží vypadat v pohodě, a to i za cenu například nadužívání antidepresiv.

Víme, že člověk je posuzován a hodnocen podle svých schopností a dosažených úspěchů. Pro mladého člověka je možné snadno získat úspěch a uznání od party. Řada z nich se právě v partě uchyluje například k toxikomanii jako k hlavní náplni činnosti party.⁵⁵

4.2. Tabakismus

Důvody pro kouření jsou nejrůznější. Pro některého mladého člověka se cigareta stává jeho osobním symbolem nezávislosti, jiný se ke kouření uchýlí, protože to dělá skupina lidí, která ho obklopuje. Mladí chtějí do skupiny svých přátel zapadnout, bez cigarety by si připadali trapně. Pro jiné se vzorem stává jejich oblíbená populární osobnost, která je rovněž kuřákem. Důležitý je vliv nejbližšího okolí, tedy rodičů a sourozenců. Příčina nemusí být jedna, obvykle se jedná o souhrn několika faktorů. Svůj vliv má samotná osobnost jedince a to, nakolik se nechává ovlivnit svým okolím. Dalším faktorem je, nakolik silný tlak vyvíjí okolí, a také nakolik považuje jedinec kouření za normální součást života. Tedy to, zda má takové vzory běžně ve svém okolí. Podstatný je rovněž i vliv samotných tabákových výrobků. Příkladem je úleva od stresu, kterou kouření přináší. Jedná se o určitou příjemnou formu omámení. Jak již bylo řečeno, cigareta může být znakem příslušnosti k určité skupině. Může se dokonce jednat o určitý rituál skupiny. Navíc, postoje a samotný výběr kamarádů je silně ovlivněn rodinnými vzory.⁵⁶

S řešením této situace nepomáhají příkazy, pronásledování nebo moralizování. Zákazy obecně se u mladých často míjejí účinkem. Na dítě je třeba přenést určitou odpovědnost. Podstatné je pojmenování problému. My dospělí musíme dítěti vysvětlit, že za své zdraví je zodpovědný. Někdy je ale třeba uznat, že sami nejsme nejlepší

⁵⁵ Tamtéž, s. 64.

⁵⁶ PEŠEK, R.; NEČESANÁ, K. *Prevence užívání tabáku, alkoholu a jiných drog u dospívajících*. Písek: Arkáda, 2009, s. 20.

příklad. Preventivní programy jsou účinné, pokud posilují psychosociální dovednosti a probíhají zážitkovou formou, kdy nacvičují různé životní situace.⁵⁷

Pomoci mohou daně na tabákové výrobky. Vysoké ceny mohou na začátku ztížit mladým přístup k cigaretám, případně omezit jejich přístup.⁵⁸

4.3. Alkohol

Špatný vliv alkoholu na mozek dospívajících je nezpochybnitelným faktem. Alkohol sice nemá na mozek natolik destruktivní vliv jako drogy, ale i tak vede k horším studijním i pracovním výsledkům. Poškození mozku přetrvává i tehdy, když konzumace alkoholu poklesne.

Poškozená paměť a horší koncentrace nejsou jedinými negativními důsledky požívání alkoholu pro mladistvého.⁵⁹ Následovat může trestná činnost, která bude mít násilnou povahu, případně může vést k úrazům, otravě nebo může vyvolat negativní psychické stavy například sklon k sebevraždě. Časté jsou i případy sexuálního násilí a rizikových sexuálních styků. Na alkoholu se postupně vytváří závislost, která může časem eskalovat v užívání jiných návykových látek.⁶⁰ Tabák a alkohol jsou bohužel snadno dostupné. Jedná se přitom o startovací drogu. Je to tedy odrazový můstek pro ještě rizikovější závislost.⁶¹

4.4. Šikana a kyberšikana

Šikana představuje problematiku, se kterou se nepotýká pouze mládež. Vyskytuje se nejen ve škole, ale také v práci. Setkat se s ní můžeme kdykoliv v průběhu našeho života.

Šikana přináší oběti značnou psychickou i fyzickou bolest. Tyto pocity je přitom těžké vysvětlit někomu, kdo s ní nemá vlastní zkušenost. Psychické i tělesné zdraví může být poškozeno natrvalo. V některých případech je ohrožen samotný život oběti.⁶²

Šikana nemusí být zcela otevřená, může se jednat o její skrytou formu, která se obvykle projevuje na sociálních sítích. Oběť je zde sociálně vyloučena svými

⁵⁷ Tamtéž, s. 21.

⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

⁵⁹ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000, s. 64.

⁶⁰ NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000, s. 65.

⁶¹ RENOTIÉROVÁ, M.; LUDÍKOVÁ, L. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 244.

⁶² KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 99.

vrstevníky, dostává se do izolace. Viditelné formy šikany zahrnují případy fyzického násilí a ponižování, ale i psychického ponižování doprovázeného vydíráním. Časté jsou rovněž destruktivní aktivity zaměřené na majetek vybraného cíle.⁶³

Prevence je možná pouze tehdy, když je vystavena na zkušenostech. Je nutné pochopit šikanu z několika úhlů pohledu. Jednak je třeba vnímat šikanu jako nemocné chování, ovšem jedná se také o formu závislosti. Je to též forma poruchy vztahů v určité skupině.

Pro porozumění této problematice je zásadní znalost jejich jednotlivých stádií šikany. Šikana postupuje od prvotní ostrakizace k fyzické agresi a manipulaci. Následně se vytvoří jádro šikanujících. Toto jádro může zmanipulovat většinu, která přejme názory agresorů. Vyvrcholením je naprostá totalita. V každém stádiu je možné určitým způsobem preventivně zasáhnout.⁶⁴ Pokud má být prevence efektivní, pak musí probíhat z více směrů. Musí se spojit dohromady několik institucí a programů, ale je nutná i spolupráce rodiny.

Vyskytuje se i kyberšikana, která probíhá pomocí informačních a komunikačních technologií. Jejím důsledkem je ublížení nebo i poškození oběti.⁶⁵ Jedná se o fenomén spojený s trendy moderní doby. Agresoři zde využívají zcela jiné nástroje a mění se i celý proces šikany. Informační technologie jsou dnes pro mládež běžným komunikačním kanálem. Především na sociálních sítích se projevuje nepřátelské chování vrstevníků. Smyslem chování agresora je snaha ublížit. Oběť je přitom v komplikované situaci, kdy neví, od koho přijde další útok. Útok přitom přichází velmi rychle. Oběť se pak bojí reakce rodičů, mohli by jí totiž odříznout od virtuálního světa. Proto se rodičům s problémem často raději nesvěří.

Útoky mohou mít různou formu a intenzitu. Dochází také ke kombinaci různých typů. Časté je publikování ponižujícího videa nebo fotografií, dále ponižování a pomlouvání na sociální síti nebo blogu. Případně může dojít přímo ke krádeži identity, nebo zneužití cizí identity. Může být vytvořen zcela falešný profil, jehož smyslem je oběť ztrapnit. Dochází také k provokacím a napadání uživatelů během jejich online komunikace. Oběť může být poškozena i zveřejněním cizího tajemství. Projevem šikany

⁶³ ŘÍČAN, P. *Agresivita mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995, s. 28.

⁶⁴ KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001, s. 102.

⁶⁵ KOPECKÝ, V.; KREJČÍ, V. *Rizika virtuální komunikace*. Olomouc: Net University s. r. o., 2010, s. 5.

je také již zmíněné vyloučení z určité virtuální komunity. Nové technologie mimo to poskytují nové možnosti obtěžování, například opakované prozvánění.⁶⁶

4.5 Záškoláctví

Neúčast během výuky bez omluvy se může projevit nejen u jedince, ale i u celé skupiny.⁶⁷ Jaké jsou příčiny záškoláctví? Mladiství procházejí obdobím puberty, která s sebou přináší určitou bolest, hledání sebe sama, zmatek. Rodiče jsou kritičtí vůči dětem a děti začínají být kritické směrem ke svým rodičům. Puberta přichází v současnosti o něco dříve, než tomu bylo v minulosti, již kolem desátého roku. Zároveň krok odchodu z domova přichází stále později.⁶⁸

Hledání identity v tomto období je spojeno s hledáním vlastního já. Paradoxně vlastní já je hledáno skrze skupinu vrstevníků. Vrstevníci zaujímají prioritní postavení v životě dospívajícího jedince. Jejich vliv dokonce převyšuje vliv, který původně měla rodina.⁶⁹

Důležité je uvědomit si, že zatímco rodina ustupuje do pozadí, do popředí vystupují přátelské vztahy, které se v této době utvrzují. V tomto období se učíme respektu a schopnosti podívat se na problém očima druhé osoby. Učíme se vcítit a vnímat potřeby svého okolí. Je důležité naučit se znát vzorce chování a jednání v určitých situacích.⁷⁰

Záškoláctví má své různé formy. Obvyklou formou záškoláctví je, že žák chodí mimo školu, ale jeho rodiče o tom neví. Záškoláctví ovšem může probíhat také s vědomím rodičů. Běžně se setkáme i se záškoláctvím spojeného s klamáním rodičů, kteří dopomáhají k simulaci například předstíráním nemoci dítěte.

Zvláště rizikové jsou úteky ze školy. Student do školy sice přijde, ale odejde během dne. Jeho absence tedy není zapsána do třídní knihy.

Závažným případem je odmítání školy. Už jen představa nutnosti jít do školy u žáka vyvolá psychické potíže. Mladistvý pociťuje strach ze šikany, je ve stresu, případně mu připadá příliš komplikovaná studijní látka.⁷¹ Negativní přístup ke škole může kromě strachu ze šikany přinést také chybně zvolený studijní směr. Škola mohla být zvolena spíše rodiči, jejich představa se může lišit od představy samotného dítěte. Komplikace

⁶⁶ Tamtéž, s. 8.

⁶⁷ RENOTIÉROVÁ, M.; LUDÍKOVÁ, L. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, s. 242.

⁶⁸ CARR-GREGG, M.; SHALE, E. *Puberťáci a adolescenti*. Praha: Portál, 201, s. 15.

⁶⁹ MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003, s. 81 – 82.

⁷⁰ CARR-GREGG, M.; SHALE, E. *Puberťáci a adolescenti*. Praha: Portál, 2010, s. 16.

⁷¹ KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005, s. 72.

může přinést i chybná snaha udržet dítě ve standardním vzdělávacím procesu, přestože by mu lépe vyhovovalo tempo speciální školy. V současném inkluzivním školství je ovšem takové dítě ke standardnímu vzdělávacímu procesu nuceno.

Záškoláctví může být projevem problémů v rodině. Dítě nemusí vždy umět všechny signály správně vyhodnotit, ale vnímá je. Záškoláctví otevírá prostor pro další rizikové aktivity. Jedná se o volný, nikým nekontrolovaný čas. Během této doby může dojít ke konzumaci alkoholu, kouření cigaret nebo užívání drog. Mladistvý může také získat přístup k herním automatům. Tak jediné roztočí kolotoč lží. Všechny tyto faktory mohou vést k dětské delikvenci.

Je důležité najít příčinu záškoláctví. Rodiče by k této otázce neměli přistupovat lehkovážně. Musí vědět, proč svému dítěti vypisují omluvenku a kde bude tento čas dítě trávit. Často můžeme sledovat skupinky mladistvých v nákupních centrech v době, kdy by se měli účastnit vyučování. Vliv vrstevníků již byl zdůrazněn. Jedná se o možný výchozí bod pro rozvoj dalšího rizikového chování, které je třeba omezit již v jeho začátku.

4.6 Útěk z domova

Všechny rodiny mají své problémy. Vždy je důležité si problém společně přiznat a ideálně jej i pojmenovat. Pokud je rodina schopná o problému mluvit, pak je také schopna jej řešit. Pokud situace zůstane bez řešení a o problému se raději nemluví, pak problém nikam nezmizí. Pro rodinu se z něj stává tabuizované téma, o kterém se nesmí mluvit. Dítě se pak snaží najít cestu u uzavřeného kruhu. Touto cestou se pro něj může stát útěk z prostředí, které jej svírá. Je to jeho způsob obrany před situací.

Dalším důvodem pro útěk dítěte je škola a problémy s ní spojené. Může se jednat o špatný prospěch a strach spojený s reakcí rodičů na špatnou známku. Tento typ útěků se objevuje častěji v období předávání pololetních a závěrečných vysvědčení. Rodiče někdy dítěti pohrozí trestem, který vůbec nemají v plánu aplikovat. Potomek ovšem situaci nesprávně vyhodnotí a vezme jejich výhrůžku doslova. S řešením situace může pomoci rozmluva, stačí linka důvěry nebo jiné poradenské zařízení. Dalším důležitým důvodem pro útěk je šikana. Agresor obvykle ve škole stále stupňuje svůj tlak a rodiče mnohdy kvůli pracovní vytíženosti nevidí varovné signály. Někdy rodiče kárají dítě za poničené věci, ale nedají mu dostatečný prostor k vysvětlení celé situace. Obvyklou reakcí je záškoláctví. Každá z takových situací může eskalovat a přimět dítě k útěku z domova, který mu neposkytuje dostatečnou oporu.

Útek může mít dvě formy. Může se jednat o impulzivní rozhodnutí nebo o plánovaný odchod. Zkratové rozhodnutí k útěku má shodný bod rozhodnutí, ale jeho motivace se liší. Dítě nemá vytvořený žádný plán, jen se snaží uniknout před nepříjemnou situací. Obvykle se nevzdálí příliš daleko, nejčastěji je nalezeno u příbuzných nebo známých. Nalezení je pro dítě okamžikem úlevy, protože jeho zkratovité rozhodnutí jej již opustilo. Připravovaný útek představuje mnohem vážnější situaci. Samostatným útekem dítě vyjadřuje svůj vzdor, nebo akt pomsty směrem k rodičům. Jedná se o důsledek nějaké události například rozvodu.

Někdy je útek spojen s určitou formou dobrodružství. Dítě neutíká samo, ale s jedním nebo dvěma společníky. Chtějí být samostatní, něco zažít a poznat. K této formě úteků dochází ve výchovných ústavech.⁷²

Útekům není možné zcela přecházet. Základní je snaha porozumět dítěti a snažit se zlepšit citovou atmosféru, která jej obklopuje.⁷³

⁷² MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada, 1997, s. 299.

⁷³ MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada, 1997, s. 311.

5 Výzkumný projekt

Tématem výzkumného projektu je problémové chování mládeže ve vztahu k ekonomické situaci rodiny.

5.1 Výzkumný problém

Výzkumný problém představuje souvztažnost projevů s charakteristickými rysy problémového chování a snížené ekonomické situace rodiny ve vztahu k sebehodnocení a sociální saturaci dospívajících osob.

5.2 Cíl a předpoklady výzkumu

Cílem výzkumu je analýza dopadu zhoršené ekonomické situace rodiny na mladé osoby v ní pobývající. Sledovány budou charakteristiky projevů problémového chování včetně zkušeností s policejním vyšetřováním, stejně tak jako pocity společenské inkluze či exkluze, sebeúcty a spokojenosti sama se sebou na základě zjišťované sebereflexe respondentů.

Charakteristika problémového chování pro potřeby tohoto výzkumu vychází z klasifikace ASEBA rozlišující externalizované poruchy chování spočívající v porušování norem a agresivním chování, internalizované poruchy chování, které jsou spojené s úzkostně depresivními příznaky a psychosomatickými problémy a neseskupené dimenze, ke kterým se řadí psychické a sociální problémy.⁷⁴

Ekonomická situace je objektivně považována za alarmující, jestliže se příjmy rodiny nachází na úrovni životního minima a rodina tak spadá do stavu hmotné nouze. Rozhodující roli při posuzování hmotné nouze představuje úroveň životního minima rodiny.⁷⁵ Deprivace potřeb rodičů i dětí spoluvytváří atmosféru, která podněcuje stud i pocity méněcennosti a sociálního vyloučení a zároveň tak zvyšuje pravděpodobnost, že dítě začne vykazovat znaky problémového chování.⁷⁶

Významný faktor v této problematice představuje i dopad diskontinuálních změn, které jsou na rozdíl od přirozených, tj. kontinuálních změn, náhlé a z většiny negativní, nastolené bez předchozího varování. Tyto změny indukují v rodině silné napětí, a tak

⁷⁴ ASEBA Overview. [online] 2017.

⁷⁵ Životní a existenční minimum. [online] 2017.

⁷⁶ KAUFFMAN, J. M. *Cases in emotional and behavioral disorders of children and youth*. Upper Saddle River: Pearson/Merrill Prentice Hall, 2005. ISBN 0-13-118567-5.

celkově nepříznivé životní prostředí.⁷⁷ Akcentováno však je subjektivní prožívání finančního nedostatku, tj. prizma, kdy situace rodiny a její příjmy nejsou posuzovány kategorizací systému státní sociální podpory a hmotné nouze.

Na základě výše uvedeného vyvstávají následující výzkumné otázky:

- a) Do jaké míry souvisí projevy problémového chování s nepříznivou ekonomickou situací rodiny?
- b) Do jaké míry souvisí nedostatečné sociální vazby a záporné sebehodnocení dospívajících s nepříznivou ekonomickou situací rodiny?
- c) Je záporná finanční situace ve většině způsobená náhlou změnou či se jedná o dlouhodobý stav?
- d) Jaký podíl na problémovém chování představuje již činnost, která je následně řešená s policií ČR?

Následné výzkumné předpoklady v tomto kontextu znějí:

- a) Problémové chování souvisí s nepříznivou ekonomickou situací rodiny.
- b) Problémové chování významně souvisí se záporným sebehodnocením respondentů.
- c) Záporné sebehodnocení souvisí s nepříznivou ekonomickou situací rodiny.
- d) Ekonomická situace rodiny je vnímána nepříznivě, i když její příjmy nespádají do stavu hmotné nouze.
- e) Činnost řešená s policií představuje menšinový podíl na sumě celkových projevů problémového chování.
- f) Nepříznivá finanční situace z většiny vyplývá z dlouhodobého nepříznivého stavu.

5.3 Metodologie

Výzkumným nástrojem se stalo dotazníkové šetření. Vlastní otázky se zaměřují na projevy chování, jež lze označit jako problémové na základě etopedických charakteristik, dále na dopady sníženého ekonomického statutu rodiny, jakými jsou prožívání pocitů nejistoty a méněcennosti, vědomí izolace ve vztahu k okolí aj. Respondenti byli informováni o skutečnosti, že dotazníky jsou plně anonymní a poslouží výlučně pro výzkumné účely.

Počet otázek je omezený, i když by jejich okruh mohl stále významně expandovat, potřebné je však respondenta časovou náročností neodradit a akcentovat tak primárně validitu získaných responzí, která by se společně s dalšími dotazy již pravděpodobně setkala se svým bodem zlomu. Text otázek je koncipován tak, aby byly srozumitelné a

⁷⁷ MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992.

snadno čtenářsky přijatelné. U některých otázek byla uvedena i varianta „nevím“, „nejsem si jistý/jistá“, jež sice nedisponuje přínosnou hodnotou, avšak umožní přesnější orientaci v percepční škále respondentů.

5.4 Vzorek respondentů

Dotazníky byly distribuovány mezi dva okruhy respondentů ve věku 13 až 18 let. První byl složen z klientů pražské organizace Lata⁷⁸, neziskové organizace poskytující sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi, a dále mezi frekventanty organizace Liga lesní moudrosti v Říčanech u Prahy⁷⁹, která zajišťuje volnočasové aktivity ve vazbě na přírodní prostředí a sportovní dovednosti. Je tak zastoupeno velkoměstské prostředí i komunita blízkého maloměsta, stejně tak jako vzorek respondentů z prostředí typizovaného pro okruh problémové mládeže i prostředí účastníků volnočasových aktivit s neutrálním sociálním kontextem. Klienti organizace Lata jsou definováni věkovou hranicí 13 let, tedy nelze kvalitativně užít nižší dolní hranici.

5.5 Vyhodnocení dotazníkových responzí

Celkově bylo získáno 40 vyplněných dotazníků, některé dílčí otázky v nich však zůstaly nezodpovězeny.⁸⁰

Otázka č. 1: *Vaše pohlaví:* Muž (21), Žena (19)

Jedná se tedy o velmi genderově vyrovnaný vzorek zastoupený z 52,5 % muži/chlapci a z 47,5 % ženami/dívkami.

Otázka č. 2: *Věk:* 13 let (9), 14 let (11), 15 let (10), 16 let (8), 17 let (2), 18 let (0)

Nejčetnější skupinu představovaly osoby ve věku 14 let, úzce následovanou skupinou osob ve věku 15, 13 i 16 let, naopak pouze 2 respondenti, tj. 5 % z celkového počtu, byli ve věku 17 let.

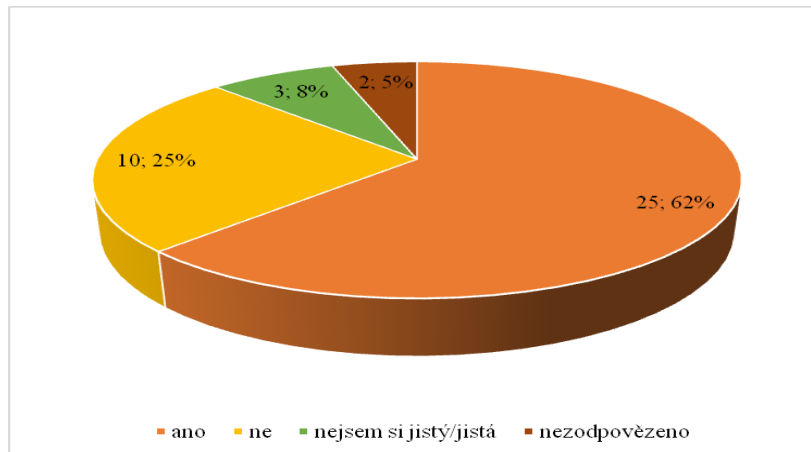
Otázka č. 3: *Zažili jste v posledních třech letech ve Vaší rodině zhoršenou finanční/peněžní situaci, tj. bylo nutné nezvykle šetřit? Stěžovali si rodiče či jiní příbuzní na silný nedostatek peněz?*

a) ano (25), b) ne (10), c) nejsem si jistý/jistá (3), nezodpovězeno (2)

⁷⁸ LATA – programy pro mládež a rodinu, z. ú. [online] 2017.

⁷⁹ Liga lesní moudrosti – Kmen Bobrů. [online] 2017.

⁸⁰ Dotazník výzkumného šetření je uveden v příloze II. Poznámka autora.

Graf 1

Z grafu vyplývá, že majorita respondentů, 62 %, zažila otázkou definovaný stav, naopak se s ním zcela nesetkala čtvrtina dotazovaných. Je třeba však zohlednit, že se jedná o subjektivní definici a nespokojenost s finanční situací je běžným sociálním jevem.

Otázka č. 4: *V případě, že ano, jednalo se o náhlou změnu či o dlouhodobý stav?*

a) náhlá změna (9), b) jedná se o delší dobu (16)

64 % osob, které zodpověděly kladně otázku, se ocitly v situaci dlouhodobé finanční deprivace, která v delším časovém úseku působila na jejich osobnosti.

Otázka č. 5: *Jste si vědomi, že by Vaši rodiče pobírali nějaké sociální dávky a finanční výpomoci, např. přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, pomoc v hmotné nouzi, podporu v nezaměstnanosti apod.? Víte-li jaké, uveďte je prosím.*

a) ano (18), jaké prosím, b) ne (12), c) nevím (7), nezodpovězeno (3)

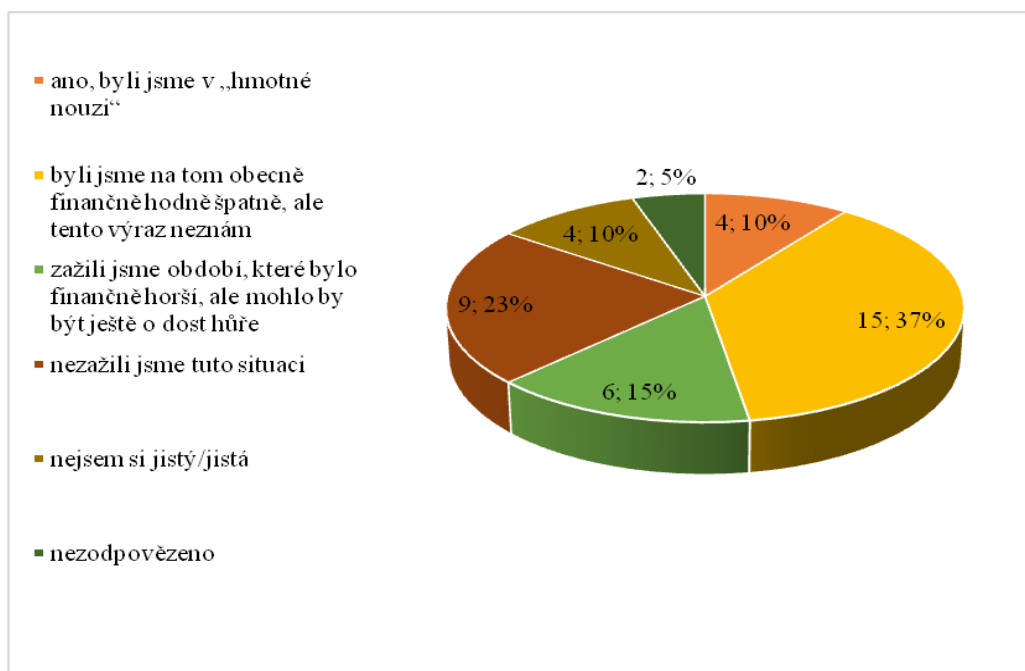
přídavek na dítě (15), podpora v nezaměstnanosti (7), příspěvek na bydlení (7)

45 % respondentů potvrdilo pobírání sociálních transferů, 30 % to naopak vyloučilo. Jako nejčtenější sociální dávka byl uveden přídavek na dítě, nelze však vyloučit možnost ovlivnění respondentů explicitní nabídkou, k níž již jimi nebyly přidány další praktické možnosti.

Otázka č. 6: *Slyšeli jste někdy o tom, že by Vaše rodina/domácnost spadala do stavu „hmotné nouze“? Jestliže nebyl uveden přesně tento výraz, domníváte se, že situace byla skutečně vážná?*

a) ano, byli jsme v „hmotné nouzi“ (4), b) byli jsme na tom obecně finančně hodně špatně, ale tento výraz neznám (15), c) zažili jsme období, které bylo finančně horší, ale

mohlo by být ještě o dost hůře (6), d) nezažili jsme tuto situaci (9), e) nejsem si jistý/jistá (4), nezodpovězeno (2)

Graf 2

Z grafu vyplývá, že největší skupinu (37 %) představovaly osoby, jejichž domácnosti se setkaly s náročnou finanční situací, kterou však nejsou schopny zařadit dle oficiální terminologie, tj. do stavu hmotné nouze, není to překvapující skutečnost.

Otázka č. 7: *Mají Vaši rodiče či další členové domácnosti trvalé zaměstnání (tj. delší než jeden rok)?*

a) všichni jsou zaměstnaní (15), b) jen někdo je zaměstnaný (13), c) nikdo není zaměstnaný (9), nezodpovězeno (3)

Zde jednoznačně převažuje skupina domácností, v nichž je alespoň jeden člen zaměstnan, jedná se o 70 %, resp. 76 % z osob, které udaly odpověď.

Otázka č. 8: *Máte pocit, že se finanční nedostatek projevil ve vztahu k Vašim kamarádům? Připadali jste si nepříjemně, např., že jste si nemohli dovolit koupit to, co před tím a vyprávět o obdobných zážitcích, které měli Vaši kamarádi s rodiči? Apod.*

a) nepříjemně (9), b) částečně nepříjemně (11), c) žádná změna oproti minulosti (15), nezodpovězeno (5)

Nejčtenější odpovědí je zde vyjádření neutrální konotace se zmíněnou finanční deprivací, je však třeba zohlednit i to, že v tomto způsobu odpovědi může převažovat snaha působit vyrovnaně, tzv. „nad věcí“.

Otázka č. 9: *Máte pocit, že se kamarádi k Vám v době problémů s penězi chovali stejně či jinak? V případě, že jinak, napište prosím jak.*

a) stejně (16), b) jinak – jakým způsobem (9), c) nevím (9), nezodpovězeno (6)

Odpověď na tuto otázku potvrzuje výše uvedené zjištění, dle kterého se z většiny nejedná o nepříjemnou změnu. Bohužel nikdo zároveň nespecifikoval, jakým odlišným způsobem k nim vrstevníci přistupovali.

Otázka č. 10: *Po zhoršení finanční situace v rodině, stalo se, že byl s Vámi řešen ve škole problém v chování?*

a) ano (13), b) ne (20), nezodpovězeno (7)

Většinu reakcí představuje záporná odpověď, nicméně 13 kladných odpovědí upozorňuje na provazbu mezi těmito dvěma jevy.

Otázka č. 11: *Jestliže jste museli ve škole řešit tento problém, myslíte, že byl*

a) velký (4), b) normální (5), c) nic se vlastně nestalo (4)

Zde se jedná o indiferentní responzi rozprostřenou mezi možné varianty.

Otázka č. 12: *Dostali jste třídní důtku, ředitelskou důtku, sníženou známku z chování či jiný postih?*

a) ano, uveďte prosím, o co se jednalo (7), b) ne (6)

Ze sedmi potvrzených skutečností byly explicitně zmíněny pouze dvě třídní důtky.

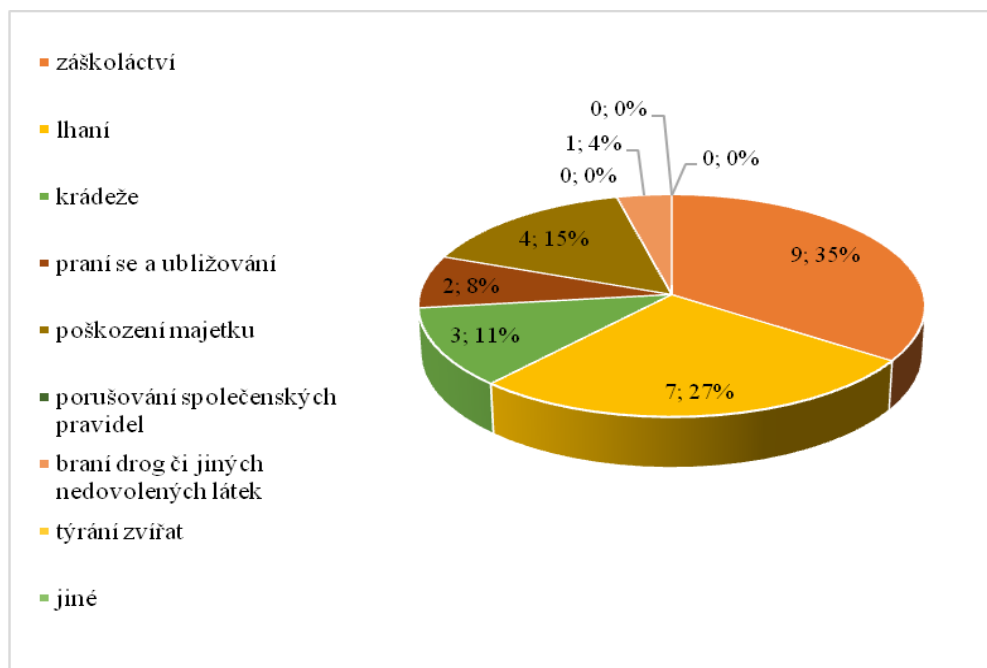
Otázka č. 13: *Stalo se někdy, že byste museli jednat v souvislosti s Vaším problémem/chováním s policií?*

a) ano, opakovaně (třikrát a více) (0), b) několikrát (nejvíce třikrát) (1), c) pouze jednou (5), d) nikdy (7)

Jedna osoba, tj. 2,5 % z celku, uvedla alarmující fakt opakovaného jednání s policií, dalších 12,5 % připustilo situaci jednoho setkání, nelze však vyloučit, že se jednalo o skupinový incident, kdy skutečným viníkem však mohla být pouze jedna osoba a ostatní se museli šetření zúčastnit.

Otázka č. 14: *Byla s Vámi ve škole či jinde (úřad, policie, sousedé apod.) řešena některá z následujících událostí:*

a) záškoláctví (9), b) lhání (7), c) krádeže (3), d) praní se a ubližování (2), e) poškození majetku (4), f) porušování společenských pravidel (0), g) braní drog či jiných nedovolených látek (1), h) týrání zvířat (0), i) jiné – uveďte, prosím.

Graf 3

Graf poukazuje na nejvyšší zastoupení fenoménu záškoláctví, jenž se řadí k těm mírnějším projevům, fyzickou agresi připouští 2 osoby, tj. 5 % z celku.

Otázka č. 15: *Víte o tom, že by byla u Vás někdy shledána hyperaktivita (ADHD)?*

a) ano (3), b) ne (32), c) nejsem si jistý/jistá (3), neodpověděl (2)

Prevalence osob, tj. 80 %, se s touto diagnózou neztotožňuje, i když se jedná o známou skutečnost, kterou by v případě její identifikace museli určitým způsobem zaznamenat.

Otázka č. 16: *Uvažovali jste někdy vážně o tom, že utečete z domova?*

a) ano (2), b) občas mě to trochu napadlo (6), c) nikdy (31), nezodpovězeno (1)

Naprostá většina se s touto intencí nikdy nesešla, naopak 2 osoby, tj. 5 % z celku, ji reálně zvažovaly.

Otázka č. 17: *Myslíte si, že máte dostatek kamarádů?*

a) ano (26), b) ne (8), c) nevím (5), nezodpovězeno (1)

Zde se 65 % osob charakterizuje pozitivně, jedná se však o subjektivní reakci, kdy nezáleží na faktickém počtu osob, ale na individuální sociální saturaci respondenta.

Otázka č. 18: *Myslíte si, že dokážete vyjadřovat to, co skutečně cítíte?*

a) ano, dobře (17), b) částečně ano (13), c) jde mi to obtížně (4), d) nejde mi to vůbec (2), nezodpovězeno (4)

Zde opět většina osob reagovala pozitivně, celých 75 % shledalo schopnost vcítění se do svého rozpoložení.

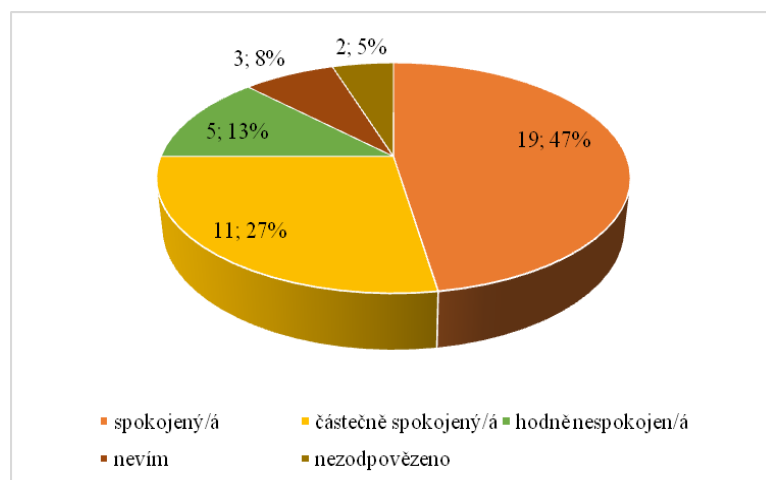
Otázka č. 19: *Je někdo, kdo Vás je ochoten skutečně vyslechnout a poradit či pomoci?*

a) ano (29), b) ne (7), nezodpovězeno (4)

Celých 29 osob, tj. 72,5 % z celku a 80,5 % poskytnutých explicitních reakcí, shledává zázemí blízké osoby, s níž může sdílet pocity.

Otázka č. 20: *Jste se sebou spokojený/spokojená nebo byste chtěli něco na sobě změnit?*

a) spokojený/á (19), b) částečně spokojený/á (11), c) hodně nespokojen/á (5), d) nevím (3), nezodpovězeno (2)

Graf 4

Graf poukazuje na skutečnost, že 30 osob, tj. 75 % z celku, se sebedefinuje jako spokojení či částečně spokojení sama se sebou. Jedná se o pozitivní skutečnost.

5.6 Závěry výzkumu

Ve světle výše uvedených zjištění lze zodpovědět výzkumem vytčené otázky následovně:

Do jaké míry souvisí projevy problémového chování s nepříznivou ekonomickou situací rodiny?

Celkem 25 osob připustilo problémy s finanční situací rodiny v období posledních 3 let, 13 osob uvedlo skutečnost, že po nastolení této situace byl s nimi řešen problém v jejich chování. Jedná se o těsnou většinu, která však vypovídá o nevyučitelnosti této provazby v praxi.

Do jaké míry souvisí nedostatečné přátelské vazby a záporné sebehodnocení dospívajících s nepříznivou ekonomickou situací rodiny?

U této otázky nastal zajímavý jev, kdy ve vztahu k situaci spojené s přátelským klimatem ve vztahu k finančnímu diskomfortu existuje větší počet responzí, než jak je tomu v případě potvrzení nepříznivé ekonomické situace. Respondenti si tuto otázku vyložili subjektivně, dopad je zde indiferentní.

Problém s explicitně záporným sebehodnocením obecně vykazuje pouze 5 osob, tj. 12,5%, neexistuje tedy zde zásadní závislost. Většina osob (26) vykazuje uspokojení s počtem svých přátel, 29 osob má příležitost k důvěrným rozhovorům, 31 osob nikdy neuvažovalo o útěku z domova. V kontextu těchto subjektivních sebereflexí nevyplývá zásadní negativní dopad do oblasti spokojenosti se sebou samým i vlastní sociální saturací.

Je záporná finanční situace ve většině způsobená náhlou změnou či se jedná o dlouhodobý stav?

9 respondentů uvedlo situaci náhlé změny, 16 respondentů potvrdilo dlouhodobý stav, 64 % osob z dotčené skupiny, a 40 % z celkového vzorku, se ocitlo v situaci dlouhodobého finančního diskomfortu. V případě finanční deprivace převažuje tedy situace kontinuálních stísněných podmínek.

Jaký podíl na problémovém chování představuje již činnost, která je následně řešená s policií ČR?

6 respondentů připustilo projednávání svých skutků s policií, z toho jeden dokonce opakovaně. V rámci takto malého vzorku respondentů se jedná o výrazný fenomén.

Výzkumem stanovené předpoklady lze v kontextu zjištění vyhodnotit následovně:

1. *Problémové chování souvisí s nepříznivou ekonomickou situací rodiny.*

Tato domněnka se potvrdila. –

Problémové chování významně souvisí se záporným sebehodnocením respondentů.

Tato domněnka se nepotvrdila.

2. *Záporné sebehodnocení souvisí s nepříznivou ekonomickou situací rodiny.*

Tato domněnka se nepotvrdila.

3. *Ekonomická situace rodiny je vnímána nepříznivě, i když její příjmy nespádají do stavu hmotné nouze.*

Tato domněnka se potvrdila.

4. *Činnost řešená s policií představuje menšinový podíl na sumě celkových projevů problémového chování.*

Tato domněnka se potvrdila.

5. *Nepříznivá finanční situace z většiny vyplývá z dlouhodobého nepříznivého stavu.*

Tato domněnka se potvrdila.

Provedený výzkum přinesl řadu zajímavých a podnětných zjištění definovaných v předchozím textu. Nepříznivá ekonomická situace panující v rodině indukuje mnoho negativních změn, jejichž dopad je však velmi subjektivně vnímán. Z uváděných responzí vyplývá, že v percepci vlastní situace respondentů dochází v praxi spíše k nadhodnocování finančních problémů, které jsou sice zatěžující, avšak dle metodiky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR se nejedná o alarmující situaci hmotné nouze či nedochází k nároku na vyplácení plného spektra sociálních transferů. Zároveň však respondenti často vykazují spokojený či neutrální postoj s kvalitou svého sociálního života a mírou spokojenosti se sebou samými, kdy lze zároveň předpokládat snahu o zachování si pocitu vnitřní rovnováhy.

Uvedený výzkum upozorňuje na potřebnost kontinuálního věnování se oblasti řešení situace finančně deprivovaných osob či osob v situaci hmotné nouze a zároveň potřebnost neustálého hledání adekvátních nástrojů vlastní etopedické práce do budoucnosti.

Závěr

Problémové chování mládeže se stále více stává aktuálním tématem současnosti. V extrémních případech může mladý jedinec dospět do bodu, kdy jeho jednání neoznačujeme za problémové, ale přímo za kriminální a deviantní. Jedná se o tvrdou realitu dnešní doby, kterou nedokážeme zcela eliminovat. Důležité je, jaký k této situaci zaujmeme postoj. Je na každém z nás, zda bude nečinně přihlížet její další eskalaci, nebo zda se aktivně zapojí a pokusí se přispět ke změně.

Na vznik problémového chování jedince má nepopíratelně zásadní vliv jeho okolí. Z práce vyplývá jako zásadní především vliv rodiny a jejího výchovného stylu. Výzkumné šetření dále potvrdilo hypotézu, že problémové chování souvisí s nepříznivou ekonomickou situací rodiny. Na možné problémové chování má dále vliv i způsob trávení volného času mladistvých osob.

Je nutné, aby mladiství za svůj způsob chování převzali odpovědnost a naučili se rozhodovat o svém způsobu života s větším výhledem do budoucnosti. Musí umět své problémy řešit, nebo vědět koho a kdy požádat o pomoc.

Z uvedené kazuistiky je patrné, že svůj díl odpovědnosti na vzniku problémového chování u mladistvých mají i pedagogové. Jejich úkolem není pouze vzdělávat, ale i podílet se na výchově mladých jedinců. Učitel je odborník a komunikační článek. Mezi učitelem a žákem je důležitá oboustranná důvěra a vzájemné pochopení. Pokud se dítě není ochotno svěřit rodiči, pak je to právě učitel, který představuje jeho další možnost; může dítě vyslechnout a ve spolupráci s rodiči jeho problém řešit.

Úkolem široké veřejnosti je vytvoření sociálních norem. Společnost také může ovlivnit nejen míru prevence, ale i omezit nadměrnou konzumaci alkoholu či prodeje tabákových výrobků. Opět zde platí, že se jedná o odpovědnost každého z nás.

Rizikovou skupinu představují jedinci s diagnostikovaným ADHD. U těchto jedinců lze vhodným výchovným přístupem rodiny a školy problémovému chování předcházet a minimalizovat je. Není ale možné ovlivnit jednání, které je mladistvému vrozeno, tedy různé typy duševních vad.

Na základě teoretických poznatků se jako podstatně důležité jeví faktory sociální. Jedinec je hluboce ovlivněn svým nejbližším okolím. Jasně vyplývá, že dominantní postavení sehrává rodina; základní vzorce chování přejímáme právě od rodičů. Pokud existuje v chování rodičů nějaký problém, je velmi pravděpodobné, že dítě jej přijme jako svůj standard. Jedná se zde o základní stanovení hodnot a limitů, které si jedinec

odnáší do dalšího života. Ze své dětské zkušenosti přitom své chování jako rizikové nebo problematické nemusí vnímat.

Rodina představuje nejdůležitější síť kontaktů. Není ovšem jediná. Mladistvého rovněž ovlivňují jeho vrstevníci. Nicméně pokud vyrostl v rodině, která plní své funkce, pak se bude s velkou pravděpodobností jednat o sebevědomého jedince, který nebude pociťovat nutnost kompenzovat si nízké sebevědomí. Je tak méně pravděpodobné, že se přidá ke skupině, která se věnuje rizikové nebo kriminální činnosti. Pokud k tomu přece jen dojde, jako záchranný mechanismus funguje právě rodina. Pokud je rodina funkční, pak si chování mladistvého všimne a uvede na pravou míru.

Obdobná situace panuje i v otázce ovlivnění pomocí médií. Pokud má jedinec dostatečnou sebedůvěru, která pramení z funkční rodiny, je schopen vlivu médií čelit.

Shodné závěry plynou i ze studia projevů rizikového chování. Zde můžeme sledovat snahu jedince uniknout od nefunkční rodiny (například útekem z domova), nebo kopírování jejich zvyklostí, mezi které patří zejména tabakismus, alkoholismus a toxikomanie.

Závěrem je tedy možné shrnout, že v situaci, kdy rodina neplní své funkce, nastupují další zásadní faktory, které vedou k eskalaci problémového chování mladistvého. Pokud rodina svou funkci naplňuje, může spolehlivě vliv těchto faktorů negovat. Například jen nepravděpodobně dojde k útěku z takové rodiny, ve které je dítě šťastné. Dále, dítě bude k rodičům chovat důvěru, která je důležitá pro odhalení šikany a s ní spojeným záškoláctvím. Funkční rodina také neposkytuje dítěti vzor negativních návyků jako je užívání drog, alkoholu nebo tabákových výrobků.

Seznam použitých zdrojů

Seznam literatury

- AUGER, M. T.; BOUCHARLAT, CH. *Učitel a problémový žák: strategie pro řešení problémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-907-0.
- BENDL, S. *Školní nekázeň v teorii a praxi: učebnice pro studenty učitelství*. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-432-2.
- BENDL, S. *Neukázněný žák: cesta institucionální pomoci*. Praha: ISV, 2004. ISBN 80-86642-36-4.
- CARR-GREGG, M.; SHALE, E. *Puberťáci a adolescenti*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-662-9.
- ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-7239-060-0.
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7066-534-3.
- ČÁP, J., MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- DVOŘÁČEK, Z. *Bezpečnost dítěte, využití některých prostředků a postupů operativně pátrací činnosti při odhalování kriminality mládeže a trestné činnosti páchané na mládeži*. In *Aktuální poznatky z činnosti služby kriminální policie a vyšetřování na úseku mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-2.
- ELLIOTT, J.; PLACE, M. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0182-0.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.
- HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-415-X.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- JANSKÝ, P. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudemus, 2004. ISBN 80-7041-114-7.
- JEDLIČKA, R. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

- KAUFFMAN, J. M. *Cases in emotional and behavioral disorders of children and youth*. Upper Saddle River: Pearson/Merrill Prentice Hall, 2005. ISBN 0-13-118567-5.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
- KOPECKÝ, K.; KREJČÍ, V. *Rizika virtuální komunikace*. Olomouc: Net University s. r. o., 2010. ISBN 978-80-254-7866-0.
- KOVAŘÍK, J.; ŠMOLKA, P. *Současná rodina. Problémy, kontrasty, proměny, naděje*. Praha: Asociace manželských a rodinných poradců ČR, 1996.
- KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-945-3.
- LANGER, S. *Problémový žák na prvním stupni základní školy (školy obecné) s úvodem do problematiky školní zralosti dítěte*. Hradec Králové: Kotva, 1999. ISBN 80-900254-5-5.
- MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.
- MALACH, J. *Teorie metodiky výchovy*. Praha: UJAK, 2007. ISBN 978-80-86723-29-7.
- MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
- MATĚJČEK, Z.; DYTRYCH, Z. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-587-4.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, O.; KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence. Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
- MENDEL, R. A.; ŽIŽKA, J. *Méně slov a více pomoci: účinné a neúčinné metody při snižování kriminality mládeže*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2002. ISBN 80-7338-002-1.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: Slon, 2011. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.
- NAVRÁTIL, S.; MATTIOLI, J. *Problémové chování dětí a mládeže: jak mu předcházet, jak ho eliminovat*. Praha: Grada, 2011. 120 s. ISBN 9788024736723.

- NEŠPOR, K. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8432-X.
- NIKL, J. *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*. Praha: Policejní akademie ČR, 2000. ISBN 80-7251-033-9.
- PELIKÁN, J. *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amonium servis, 1995. ISBN 80-85498-27-8.
- PEŠEK, R.; NEČESANÁ, K. *Prevence užívání tabáku, alkoholu a jiných drog u dospívajících*. Písek: Arkáda, 2009. ISBN 978-80-254-5971-3.
- PEŠEK, R.; VONDRÁŠKOVÁ, A.; VESELÝ, O. *Drogová závislost*. Písek: Arkáda, 2008. ISBN 978-80-239-9405-6.
- PLŠKOVÁ, A. *Kriminalita páchaná dětmi a na dětech: Sborník příspěvků z kurzu k problematice mládeže, který se konal dne 25. 1. 2007 v Policejní akademii ČR v Praze*. In *Aktuální poznatky z činnosti služby kriminální policie a vyšetřování na úseku mládeže*. Praha: Policejní akademie ČR, 2007. ISBN 978-80-7251-2.
- PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
- RENOTIÉROVÁ, M.; LUDÍKOVÁ, L. *Speciální pedagogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0646-2.
- ŘÍČAN, P. *Agresivita mezi dětmi*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
- SUCHÝ, A. *Mediální zlo – mýty a realita: souvislost mezi sledováním televize a agresivitou u dětí*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-926-9.
- ŠTÍPEK, J. *Úvod do sociální patologie. Kriminalita mládeže*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1985.
- TRAIN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-503-2.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-7184-488-8.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- VOJTOVÁ, V. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5159-1.

ZÁŠKODNÁ, H. *Sociální deviace dětí a mládeže*. Ostrava: Ostravská univerzita Filozofická fakulta, 1998. ISBN 80-7042-519-9.

Internetové zdroje

ASEBA Overview. [online] 2017. [cit. 2017-02-15]. Dostupné z:

<<http://www.aseba.org/aboutus/asebaoverview.html>>.

LATA – programy pro mládež a rodinu, z.ú. [online] 2017. [cit. 2017-02-16]. Dostupné z: <<http://www.lata.cz/>>.

Liga lesní moudrosti – Kmen Bobrů. [online] 2017. [cit. 2017-02-16]. Dostupné z: <<http://www.kmenbobru.cz/>>.

POKORNÁ, J.; ZLÁMAL, J. *Vybrané sociálně patologické jevy*. [online] 2017. [cit. 2017-2-17] Dostupné z: <<http://www.skolamv.cz/publikace/socpat2.doc>>.

Životní a existenční minimum. [online] 2017. [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/11852>>.

Seznam grafů

Graf 1	29
Graf 2	30
Graf 3	32
Graf 4	33

Seznam příloh

Příloha I: Analýza kazuistiky konkrétního případu	44
Příloha II: Dotazník výzkumného šetření	49

Příloha I: Analýza kazuistiky konkrétního případu dítěte s ADHD

Osobní anamnéza

Lucie se narodila o měsíc dříve s těžkou novorozeneckou žloutenkou. Již těhotenství bylo problémové: dívčin otec matku bil, kvůli tomu byla opakovaně v nemocnici a brala různé prášky. Lucie byla už od malička trochu „jiná“ (jak říká matka). Byla velmi neklidné dítě; hodně brečela, vyžadovala neustálou pozornost dospělých. Do 8 měsíců maminka s Lucií cvičila Vojtovu metodu kvůli prohýbání v zádech. Zároveň byla ale oproti jiným dětem moc šikovná; brzy chodila, uměla říkanky a byla velice chytrá. Už ve dvou letech pochopila příchod sourozence a o miminko se zajímala. Od roku přes den nespala, což znamenalo problém zejména v mateřské škole. Maminka musela Lucii vyzvedávat dřív, aby nevyváděla při spaní. Lucie má od sedmi let diagnostikovaný syndrom ADHD. Vlivem toho je často nepozorná, nesoustředěná, potřebuje hodně pohybu, je hodně impulsivní, často mívá návaly vzteku, které se dají přirovnat k agresivnímu chování. Nyní je v péči neurologické a psychiatrické ambulance, pravidelně navštěvuje pedagogicko-psychologickou poradnu, dochází na ambulanci péči na psychiatrii, kde byla i na dvouměsíčním pobytu. S matkou také navštěvovali Centrum pro rodinu, kde se učil odpočívat a ovládat návaly vzteku.

V sedmi letech byly Lucií nasazeny léky, díky kterým se měla lépe soustředit. Po nasazení léků byly znát velké změny. Lucie najednou dokázala lépe zaměřit svou pozornost a déle se na činnosti soustředit. Další léky bere poslední čtyři roky. Matka nejprve nechtěla dívku více zatěžovat dalšími a silnějšími léky. Po nástupu incidentů a problému se však rozhodla i pro další medikamenty. Opět jde znát velká změna k lepšímu a po vysazení léku nastávají problémy.

Vliv ADHD

Lucie je podle maminky „knížkové“ dítě s ADHD. To u ní bylo diagnostikováno v sedmi letech. Lucie je hodně impulsivní a roztržitá. Často zapomíná pomůcky do školy, úkoly ji musí být zadávány postupně. Pokud má splnit více úkolů najednou, musí je mít napsané, jinak zapomene. Má tendence skákat do řeči a nenechá druhého domluvit. Je hodně roztěkaná, potřebuje pohyb. I přes to se ale snaží být zodpovědná a pomáhat ostatním. Sama si problém uvědomuje a snaží se zlepšit, je to pro ni však velice obtížné. Původ tohoto problému je možné sledovat v problémovém těhotenství, kdy byla matka traumatizována. Dále jsou zde značné genetické dispozice: otec je

impulsivní a agresivní (stejně jako většina členů jeho rodiny), matka na sobě pozoruje podobné problémy, jako má její dcera (neústupnost při hádkách).

Rodinná anamnéza

Lucie má o tři roky mladšího bratra, který má diagnostikované ADD, specifické poruchy učení (dyslexie a dysortografie), dále trpí alergiemi a astmatem. S bratrem má dobrý vztah. Už jako malá se o brášku zajímala a starala. Jako starší mívala pocit, že rodiče mají brášku raději a věnují mu více pozornosti. To vše vlivem častých nemocí mladšího chlapce. Díky tomu se o dívku mnohdy starala babička. To ji však výrazně neovlivnilo, není to negativní faktor. Každý ze sourozenců má jiného otce. Když bylo Lucii rok, matka s ní odešla od jejího biologického otce kvůli otcově impulzivité a agresivitě. Po čase si našla nového partnera, se kterým má druhého syna. Oba sourozenci ho berou jako tátu. Lucie však ví, že její biologický otec je někdo jiný. Nyní se matka s partnerem a biologickým otcem druhého dítěte rozešla. Po rozchodu následovalo stěhování do nedalekého města, kde žije sama s dětmi. S otcem se vidají poměrně často (minimálně jednou za měsíc) a to bez větších problémů. Lucie se vidá i se svým biologickým otcem, avšak tato setkávání nejsou poslední dobrou příliš častá. Biologický otec se moc často neozývá. Lucie měla velký vzor ve své babičce (matka matky), která ale před několika lety zemřela, což byla pro Lucii a celou rodinu velká rána.

Matka pracuje jako účetní. Před několika měsíci přišla o dlouhodobé místo. Nyní pracuje na půl úvazku, sama dělá účetnictví a přivydělává si na brigádách. Sama o sobě říká, že je v některých věcech podobná svoji dceři Lucii.

Školní anamnéza

Nástup do školy se ze začátku nejevil jako problém. Na základní škole měla Lucie paní učitelku, která rozuměla jejím potřebám, ve všem vyšla vstříc a snažila se pomoci. Problém nastal zejména na druhém stupni a poté i v prvním ročníku střední školy. Zde Lucie samozřejmě dostala nové učitele. Ti s ní neuměli pracovat a dokonce si na ni v mnoha případech zasedli. Lucie začala dělat ve škole naschvály: neposlouchala učitelku, shazovala dětem věci z lavic a podobně. Nakonec kvůli chování jedné učitelky na učilišti Lucie utekla ze školy k matce do práce. To byl pro matku signál k tomu, aby vyhledala péči psychologa. Zmíněná učitelka asi po dvou měsících odešla ze školy. Na konci školního roku byla Lucie na žádost rodičů a doporučení školy vyšetřena

v pedagogicko-psychologické poradně. Kontrolní vyšetření proběhlo z důvodu zhoršení v oblasti chování. Lucie během vyučování hodně vyrušovala a tím narušovala práci třídy, vyžadovala pozornost a individuální přístup učitelky. V závěru zprávy vyšlo najevo, že je Lucie nadaná a její problémy v chování opravdu korespondují s poruchou ADHD, s tím související i mírné dysgrafické obtíže. Na doporučení tohoto vyšetření byla do třídy umístěna asistentka pedagoga, která se věnovala zejména Lucii. Hlavní prací asistentky byla korekce pozornosti a usměrňování tempa práce ve výuce. Asistentka také dávala dívce úkoly navíc a to zejména při matematice. Spolupráce s asistentkou byla po dvou letech ukončena. Lucii se dařilo úspěšně usměrňovat. Výkyvy v chování však občas přetrvávaly, stále na sebe upozorňovala nevhodným chováním. Na základě dalšího vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně bylo ukončení práce asistenta schváleno. Bylo však doporučeno několik opatření, která by měla pomoci v usměrňování pozornosti (příklad: sezení vepředu, úkoly navíc, klidný, trpělivý a individuální přístup, preferování ústního projevu). Lucčin prospěch byl stále stejný. Nastávaly však větší problémy v chování. Střední škola méně toleruje individuální přístup a v některých oblastech není ochota ulevit. Matka je však se školou v kontaktu a snaží se vše řešit.

Nyní je Lucie v druhém ročníku střední školy. Po změně přístupu ze strany učitelů, kteří absolvovali školení týkající se poruch chování a učení, nastalo zlepšení v chování při vyučování; dávka méně vyrušuje a upozorňuje na sebe. Ve zprávě z vyšetření pedagogicko-psychologické porady je hodnocena jako nadaná až nadprůměrná žačka. Lucii škola celkově poměrně baví, má dobré známky. Nejvíce ji baví angličtina, drobné problémy má v odborných předmětech. Zatím neví, jakým směrem by se chtěla ubírat v případném dalším vzdělávání.

Problémové situace

Největší problémy nastaly s nástupem na druhý stupeň základní školy a dále pak i v případě přestupu ze základní na střední školu. Dnes si matka uvědomuje, že to mohlo být vysazením prášků, které Lucie dlouhodobě užívala, a zlepšovaly její pozornost a také skutečností, že lidé s ADHD špatně snášejí změny. Dalším vlivem na problémovou situaci mohlo být dlouhodobé onemocnění Luciiina dobrého kamaráda. V tuto chvíli se výrazně zhoršilo její chování, byla více impulsivní a agresivní. Již po prvním měsíci ve škole (na druhém stupni) měla důtku třídního učitele. To ale zejména kvůli systému poznámek, který je v případě Lucie dost špatně zvoleným systémem trestu. Žáci

dostávají za každé zapomenutí a vyrušení malý zápis a po několika těchto zápisech následuje napomenutí třídního učitele, důtka atd. Tento systém je pro Lucii z důvodu její roztržitosti vlivem ADHD nevhodný. Často zapomíná sešity a další pomůcky. Díky tomu potom za krátkou dobu nasbírá několik poznámek a následují další postihy. Matka se snažila ve škole s učitelem domluvit, ale ti jsou neústupní a trvají na systému, který mají zavedený ve školním řádu.

Během sedmého ročníku přestala Lucie hrát házenou, kterou hrála již od 7 let. První tři měsíce to doma tajila. Vše vypadalo tak, že chodí na tréninky. Včas odcházela a vracela se. V okamžik, kdy měli odjíždět na zápas, se matka od trenérů zjistila, že Lucie již tři měsíce nechodí na tréninky. Důvodem byl Lucčin postup mezi starší žáky, kde nebyla oblíbená. Již dříve se od spoluhráčů z házené objevovaly znaky šikany. Matka ale uvádí, že si za to Lucie může sama, protože je to provokatérka. Dokud byla Lucie mezi mladšími, nebyly tyto spory až tak vyhrcoené, ale se staršími stále narůstaly a to dívka neustála.

V tento čas se Lucie začala stýkat s partou vrstevníků ze školy. Společně chodili ven a trávili tak volný čas. Často tyto chvíle trávil spřeváním po budovách na sídlišti. Matka o tomto věděla, ale uvedla, že dokud nebyly větší problémy, nechala Lucii s partou chodit ven. Pravidelně samozřejmě dohlížela na trávení jejího volného času. Později se dověděla, že Lucie kupuje cigarety. Sama si myslí, že dívka až na pár zkoušení, ke kterým se sama přiznala, nekouří. Myslela si, že cigarety kupuje kamarádům, aby mohla zůstat v jejich partě. Často takovýto postup praktikuje, aby dobře vycházela se svými vrstevníky. Vše vyvrcholilo na konci podzimu, kdy se dívka nechala přemluvit od svých kamarádů a šla za školu. V čas, kdy běžně škola končí, se vrátila domů, aby matka nic nepoznala. Klasicky se připravovala na druhý den, dokonce prosila matku o pomoc s učením na následující den. Druhý den však do školy nešla znovu. Matka se o záškoláctví dozvěděla až po telefonátu ze školy.

Způsob práce a strategie přístupu k dětem s ADHD

Budou popsány podrobnější strategie, které byly na Lucii použity tak, aby se chovala v rámci možností tak, jak se sluší a patří a také aby byla schopna a ochotná projevy své poruchy chování korigovat. V prvé řadě je nutné konstatovat, že u jedince s ADHD nemá smysl trestat jakýmikoli běžnými způsoby, jelikož jedinec většinou za takové projevy nemůže, jeho mozek jednoduše funguje trochu jinak. Paní učitelky tedy velice

rychle po školení pochopily, že místo klasického trestu ve formě poznámek, napomenutí a špatných známek mnohem více zabírají metody, které jsou popsány níže.

Jedním ze základních bodů je jedince hodnotit co nejčastěji. Mluvíme ale o pozitivním hodnocení, neboť vždy je přece něco, za co můžeme jedince pochválit a usměrnit tak jeho chování tím správným směrem. Jestliže jedince pochválíte za to, že napsal domácí úkol, vydrží u jakékoli další práce déle, než když ho pokáráte poté, kdy od činnosti odejde. Jde také o to jednotlivé věci, které po dítěti paní učitelka chce vyjádřit srozumitelně a také názorně představit. Paní učitelky tedy začaly zařazovat názorné ukázky tak, aby si konkrétní činnost mohla Lucie ale i ostatní děti představit a tak pracovat efektivněji, déle atd. Pedagogové také zjistili, že děti s ADHD potřebují větší, jasnější a materiálnější odměny k udržení pozitivního chování, proto zařadili slovní hodnocení rozsáhlejšího formátu, osobní konzultace s Lucií a podobně. Jak již bylo zmíněno výše, u dětí a jedinců s ADHD celkově je nutné používat místo trestů formu odměn. Trest je praktikovatelný jen u dětí, které jej dostávají pouze výjimečně a jsou mnohem častěji chválené. To není jednoduché u dětí s ADHD, které mají mnoho problémů s chováním a jsou téměř trvale negativně hodnoceny. Pedagogové tak vymysleli způsob, jak toho dosáhnout; v této metodě jde o to, využívat pravidlo pochvala před trestem. Pokud dítě dělá něco nepěkného, je nutné zkusit nejprve jeho chování změnit v to dobré, a když poslechne, pak ho může pedagog pochválit. Je možné dítě pokárat, ale jen v případě, že ani na výzvu pedagoga neposlechne. Trest by měl být mírný a měl by být používán asi 2-3x méně často než odměna. Pedagogové na konkrétních školách, které Lucie navštěvuje, si uvědomili, jak velký problém mají jedinci s ADHD s vnímáním času a prostoru. ADHD totiž způsobuje to, že jedinci někdy nemají vnitřní vnímání času stejné jako ti bez ADHD. Proto pro ně nemusí být reálné vyhovět požadavkům na dodržení konkrétního časového úseku. Potřebují vnější kontrolování. Například když má žák zadanou určitou a má na ní přiděleno 20 minut, je nutné mu limit stále připomínat, třeba tím, že vidí na hodiny, má nařízený časovač atd. Pracovní paměť u dětí s ADHD bývá narušená, proto je dobré, když mají důležité informace někde trvale u sebe. Když se dítě učí ve škole a sedí v lavici, může mít na stole kartičky s důležitými pravidly jako nevykřikovat v hodině, neběhat po třídě v hodině, nebit spolužáky atd. Čím častěji budou jednotlivci připomínána pravidla, tím dříve si zvykne na nové vzorce chování.

Příloha II: Dotazník výzkumného šetření

1. Vaše pohlaví:
2. Věk:
3. Zažili jste v posledních třech letech ve Vaší rodině zhoršenou finanční/peněžní situaci, tj. bylo nutné nezvykle šetřit? Stěžovali si rodiče či jiní příbuzní na silný nedostatek peněz?
a) ano, b) ne, c) nejsem si jistý/jistá
4. V případě, že ano, jednalo se o náhlou změnu či o dlouhodobý stav?
a) náhlá změna, b) jedná se o delší dobu
5. Jste si vědomi, že by Vaši rodiče pobírali nějaké sociální dávky a finanční výpomoci, např. příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení, pomoc v hmotné nouzi, podporu v nezaměstnanosti apod.? Víte-li jaké, uveďte je prosím.
a) ano, jaké prosím, b) ne, c) nevím
6. Slyšeli jste někdy o tom, že by Vaše rodina/domácnost spadala do stavu „hmotné nouze“? Jestliže nebyl uveden přesně tento výraz, domníváte se, že situace byla skutečně vážná?
a) ano, byli jsme v „hmotné nouzi“, b) byli jsme na tom obecně finančně hodně špatně, ale tento výraz neznám, c) zažili jsme období, které bylo finančně horší, ale mohlo by být ještě o dost hůře, d) nezažili jsme tuto situaci, e) nejsem si jistý/jistá
7. Mají Vaši rodiče či další členové domácnosti trvalé zaměstnání (tj. delší než jeden rok)?
a) všichni jsou zaměstnaní, b) jen někdo je zaměstnaný, c) nikdo není zaměstnaný
8. Máte pocit, že se tento finanční nedostatek projevil ve vztahu k Vašim kamarádům? Připadali jste si nepříjemně, např., že jste si nemohli dovolit koupit to, co před tím a vyprávět o obdobných zážitcích, které měli Vaši kamarádi s rodiči?
a) nepříjemně, b) částečně nepříjemně, c) žádná změna oproti minulosti
9. Máte pocit, že se kamarádi k Vám v době problémů s penězi chovali stejně či jinak? V případě, že jinak, napište prosím jak.

- a) stejně, b) jinak – jakým způsobem, c) nevím
10. Po zhoršení finanční situace v rodině, stalo se, že byl s Vámi řešen ve škole problém v chování?
- a) ano, b) ne
11. Jestliže jste museli ve škole řešit tento problém, myslíte, že byl
- a) velký, b) normální, c) nic se vlastně nestalo
12. Dostali jste třídní důtku, ředitelskou důtku, sníženou známku z chování či jiný postih?
- a) ano, uveďte prosím, o co se jednalo, b) ne
13. Stalo se někdy, že byste museli jednat v souvislosti s Vaším problémem/chováním s policií?
- a) ano, opakovaně (4krát a více), b) několikrát (nejvíce 3krát), c) pouze jednou, d) nikdy
14. Byla s Vámi ve škole či jinde (úřad, policie, sousedé apod.) řešena některá z následujících událostí:
- a) záškoláctví, b) lhaní, c) krádeže, d) praní se a ubližování, e) poškození majetku, f) porušování společenských pravidel, g) braní drog či jiných nedovolených látek, h) týrání zvířat, i) jiné – uveďte, prosím.
15. Víte o tom, že by byla u Vás někdy shledána hyperaktivita (ADHD)?
- a) ano, b) ne, c) nejsem si jistý/jistá
16. Uvažovali jste někdy vážně o tom, že utečete z domova?
- a) ano, b) občas mě to trochu napadlo, c) nikdy
17. Myslíte si, že máte dostatek kamarádů?
- a) ano, b) ne, c) nevím
18. Myslíte si, že dokážete vyjadřovat to, co skutečně cítíte?
- a) ano, dobře, b) částečně ano, c) jde mi to obtížně, d) nejde mi to vůbec
19. Je někdo, kdo Vás je ochoten skutečně vyslechnout a poradit či pomoci?
- a) ano, b) ne
20. Jste se sebou spokojený/spokojená nebo byste chtěli něco na sobě změnit?
- a) spokojený/á, b) částečně spokojený